

5. REFORMA PROPRIETĂȚII: SPERANȚE ȘI DECEPȚII

Anii 90 au fost caracterizați prin privatizări masive într-un șir de țări din Europa și America Latină. Teoria economică sugerează, că întreprinderile private sunt mult mai eficiente decât cele de stat, având o productivitate a muncii sporită, produc mărfuri mai competitive. Profitabilitatea, măsurată ca raportul venitului net la vânzări, cantitatea produsă, dividendele, vânzările, toate tind să crească, iar gradul de îndatorare scade. Funcția principală a managerilor companiilor private este maximizarea bunăstării acționarilor, ce se exprimă în sporirea valorii întreprinderii – venituri din dividende și din creșterea valorii acțiunilor. Factorii de presiune asupra management-ului companiilor private, care-i impune să tindă spre un profit maxim sunt: pericolul falimentului, pericolul de a fi eliberat din funcție de către acționari din cauza performanței scăzute; pericolul preluări agresive a controlului întreprinderii de către un nou grup de acționari, fapt ce duce la schimbarea echipei manageriale.

Se cunosc câteva tipuri de privatizare: restituirea activelor foștilor proprietari, vânzarea directă și ofertele de acțiuni, cumpărarea de către manager și colectivul de muncă a întreprinderii. Consensul de la Washington recomandă privatizarea prin intermediul fondurilor de investiții cu utilizarea de *vouchere* (bonuri) drept metodă preferențială de reorganizare a proprietății în economiile în tranziție.

În 1990 Parlamentul Republicii Moldova a aprobat concepția, iar în 1991 și Legea cu privire la privatizare. Ca mod de privatizare a fost ales modelul *voucher* – a bonurilor de privatizare, fiind promovată ideea „privatizării rapide”. Particularitățile procesului de privatizare din Moldova au fost: bonul nominal, distribuit în exclusivitate cetățenilor Moldovei, care nu putea constitui un obiect de vânzare; valoarea nominală a bonului era determinată în dependență de vechimea în muncă a persoanei respective, la valoarea nominală au fost adăugați câte 5 ani pentru fiecare, inclusiv pentru copii; bonul oferea posibilitatea obținerii unei porțiuni a proprietății publice. În martie 1993 a fost aprobat Programul privatizării în masă și alte acte normative, care au stat la baza procesului de privatizare. În scopul atingerii echității distribuirii, 50% din acțiunile întreprinderilor prelucrătoare au fost transmise principalilor furnizori de producție agricolă. Colectivele de muncă aveau posibilitatea să procure la un preț avantajos până la 20% din acțiunile întreprinderii la care lucrau. Programele TACIS și USAID au acordat ajutor tehnic în crearea cadrului instituțional. Compania Price Waterhouse a acordat ajutor la toate etapele privatizării precum și la lansarea pieței de valori.

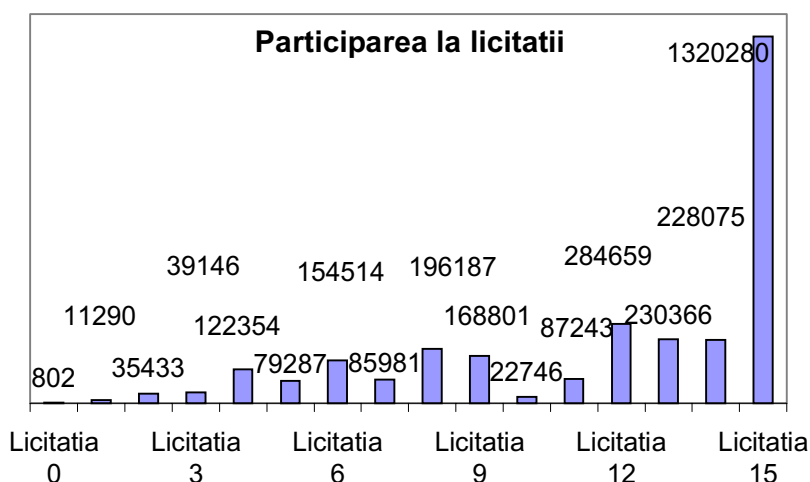
Au fost organizate 15 licitații de subscriere la acțiuni la care puteau participa atât cetățenii deținători ai bonurilor, cât și fondurile de investiții de privatizare, fiind astfel privatizate 1142 întreprinderi. Din numărul total de 3.067.164 cereri depuse, 471.690 au fost depuse nemijlocit la punctele de colectare a cererilor, 2.585.549 au fost depuse prin intermediul fondurilor de investiții și companiile de trust, iar 9.925 cereri au fost declarate nevalabile. Circa 1093 întreprinderi mici au fost privatizate în cadrul a 94 licitații tradiționale și 11 concursuri deschise. Conform datelor Ministerului Privatizării și Gestionării Proprietății de Stat astfel au fost privatizate 93% întreprinderi de prelucrare, inclusiv 78% - întreprinderi vinicole, 82% - din industria ușoară, 96% - unități comerciale, 95% - de deservire socială și toate întreprinderile industriei de zahăr, de conserve, a produselor lactate, de reparație și deservire a tehnicii agricole. Au fost utilizate 90% din bonurile patrimoniale eliberate cetățenilor.

La 5 mai 1995 a fost adoptat Programul de stat de privatizare pentru anii 1995-1996. Acest program stipula: lărgirea privatizării, incluzând activele întreprinderilor de stat, edificiile arendate, terenurile aferente întreprinderilor; elaborarea mecanismelor noi de deetatzare – proiecte individuale, concursuri publice; diversificarea mijloacelor de plată; omologarea drepturilor acționarilor. Au fost adoptate circa 100 acte. Au fost înființate 115 puncte de colectare a bonurilor patrimoniale, s-a permis funcționarea a 53 fonduri de investiții și companii fiduciare.

Programul prevedea privatizarea a 1553 obiecte, numărul cărora a crescut la 2065 în urma demonopolizării unor întreprinderi de stat.

Obiectele erau incluse în 4 liste: 1306 - privatizarea contra bonuri, 190 - privatizarea contra mijloace bănești, 457 - privatizarea unor întreprinderi unice și conform proiectelor individuale, 99 – construcții nefinalizate. 93,9% din întreprinderile din lista 1 au fost privatizate contra bonuri patrimoniale. Din obiectele nefinalizate, numai 9 au fost vândute, încasându-se la bugetul de stat 632 mii lei.

Figura 5.1

Sursă: Comisia Națională a Valorilor Mobiliare

Programul de privatizare pentru anii 1997-1998 a fost adoptat la 25 iunie 1997 și pus în aplicare la 11 septembrie și avea ca obiectiv principal actualizarea rolului statului în economie: retragerea statului din activitățile de producere; modificarea funcțiilor regulatorii întru crearea unui mediu favorabil antreprenoriatului; dezvoltarea pieței de capital, trecerea la privatizarea contra mijloace bănești; concentrarea eforturilor de soluționare a problemelor sociale – educație, medicină. Obiectele erau incluse în 3 anexe care specificau - 554 obiecte tip, 28 întreprinderi ce necesitau proiecte individuale de privatizare, aprobate de Parlament și 130 construcții nefinalizate. De asemenea se preconiza vinderea la Bursa de Valori a pachetelor acțiunilor statului a 797 societăți pe acțiuni privatizate anterior cu valoarea nominală de 373,8 milioane lei.

Programul a derulat cu o întârziere de 8 luni, fiind privatizate numai 148 întreprinderi, 9 obiecte nefinalizate, 15 complexe patrimoniale unice. Iată de ce la 12 decembrie 1998 a fost luată hotărârea de a prelungi acest program pentru anii 1999-2000. În vederea atragerii unui număr mai mare de potențiali cumpărători, au fost introduse următoarele modificări: se permite plata a 75% din costul întreprinderii în rate pe un termen de 5 ani, ceea ce permite investirea la prima etapă în procesul de producere; vinderea la tendere a întreprinderilor de stat ne-lichide la prețuri simbolice de 1 leu, impunând cumpărătorului condiția de a-și asuma responsabilitatea pentru datoriile companiei respective către bugetul de stat și către furnizori; vinderea pachetelor de acțiuni la Bursa de Valori a Moldovei, ce ar permite stabilirea prețului efectiv de piață și întărirea infrastructurii pieței de capital.

Prima întreprindere, privatizarea căreia s-a soldat cu un aflus real de capital a fost S.A. „Bălțeanca” cumpărată de grupul Steilmann contra sumei de 1.750.000 mărci germane. În anul 1998 au mai fost vândute investitorilor străini companiile „Ciment”, „Agro-Petrol”, „Farmaco”. Pe lângă suma achitată, cumpărătorii s-au angajat să investească mijloace în reorganizarea procesului de producere, în modernizarea întreprinderilor, concomitent și-au asumat o parte din datoriile istorice acumulate de SA privatizate. În total în 1998 au fost investite 87 milioane lei, 82 milioane mărci germane, 57,7 milioane dolari SUA.

Un experiment interesant, unic pentru Moldova se desfășoară la SA „Ionel”. Cota statului de 64%, estimată la 1,8 milioane lei e cumpărată de colectivul de muncă de circa 2000 muncitori, plata urmând să fie achitată pe durata a trei ani. Au fost deja depuse 225 mii lei, și investite în procesul de producție 1,6 milioane lei. „Ionel” este întreprinderea industriei ușoare, care produce îmbrăcăminte în baza contractelor cu firme din Italia, Canada, Rusia. Beneficiul

net în 1998 a constituit 2,3 milioane lei. În primul semestru al anului 1999 producția SA „Ionel” a crescut cu 51% comparativ cu aceeași perioadă a anului trecut.

Compania Moldo-Irlandeză Listmore Investment a fost declarată învingătoare a tenderului pentru privatizarea întreprinderii MoldCarton. Pentru pachetul de 89% acțiuni au fost oferite 11 milioane lei plus promisiunea de a se investi 10 milioane dolari SUA în procesul de producere, precum și achitarea datoriei de 36 milioane lei. La moment întreprinderea activează la 15-20% din capacitate din cauza lipsei materiei prime. Au fost deja semnate contracte pentru livrarea maculaturii din Germania.

Conform datelor Departamentului privatizării și administrării proprietății de stat (DPAPS) în primele nouă luni ale anului 1999 au fost vândute 80 din cele 128 obiecte expuse la licitații, încasându-se 18,3 milioane lei. Pentru unica construcție nefinalizată s-au încasat 395 mii lei. 300 încăperi arendate au fost privatizate, fiind plătiți 26,44 milioane lei. 783 terenuri aferente cu suprafața de 208 hectare au fost vândute la 13,6 milioane lei. În cadrul celor 22 concursuri investiționale au fost acceptate 17 obiecte în valoare de 78 milioane lei și a fost luată obligațiunea de a investi circa 390 milioane lei.

În conformitate cu hotărârea de a vinde pachetele de acțiuni ale statului la Bursa de Valori în 1997 au fost vândute acțiunile a 198 companii contra sumei de 2,6 milioane lei. În 1998 acțiunile a 104 întreprinderi au adus la buget 5 milioane lei. În 1999 acțiunile rămase ale statului ale 53 companii au fost realizate contra 13 milioane lei. Până la 1 septembrie 1999 au fost vândute pachetele a 322 întreprinderi din cele 855 expuse, încasându-se un venit de 20,9 milioane lei. Cea mai mare tranzacție a fost înregistrată cu pachetul de 28% de acțiuni ale companiei „Vitanta-Intravest”. În 1999 se mai preconizează vinderea acțiunilor a încă 69 de întreprinderi prin intermediul Bursei. S-a observat că obiectele comerciale au cea mai mare cerere, iar prețul este determinat în dependență de situația financiară a întreprinderii și de cota statului expusă la vânzare.

Aspectele sociale ale procesului de privatizare au fost puțin discutate în Republica Moldova. Efectele de durată ale privatizării se presupun a fi pozitive, dar pe termen scurt ea se soldează cu costuri sociale considerabile. În primul rând au avut de suferit *fringe benefits* – avantajele extra-salariale. În pachetul compensațiilor muncitorilor din industrie erau incluse asemenea beneficii ca: grădinițe de copii, școli generale și de vocație, tabere de odihnă și stațiuni balneare, complexe sportive și culturale, clinici și spitale specializate, compensații pentru alimentare, transport. Cel mai mare declin al acestor beneficii a fost observat în ceea ce privește domeniul cheltuielilor capitale – construcția locuințelor și menținerea lor, infrastructura locativă. Mărimea *fringe benefits* era deosebită pentru locatarii diferitor regiuni, cât și în dependență de sectorul industriei în care erau angajați muncitori, fiind corelată cu mărimea întreprinderii care le acorda. Astfel valoarea beneficiilor muncitorilor întreprinderilor de importanță unională era cu circa o treime mai mare decât a angajaților bugetari. Cele mai puține beneficii le aveau angajații de la țară, din considerentele că ei aveau posibilitatea să-și asigure hrană în mod individual. În Moldova valoarea medie sectorială a beneficiilor suplimentare în 1991 se estimează la 20-25% din valoarea fondului de salarizare.

În condițiile limitării mărimii salariului pe care conducătorii întreprinderilor îl puteau plăti, plățile adăugătoare serveau ca mijloc de atragere a forței competitive de muncă. *Fringe benefits* sunt cunoscute și în țările occidentale, dar acolo ele iau forma plăților în fondurile de pensionare, acordarea asigurării pe viață și medicale pentru angajați.

Rata oficială a șomajului în Moldova este de 2,1%, ceea ce nu corespunde realității. Sondajele sociologice efectuate de Banca Mondială estimează această cifră la 9,4%, iar experții independenți o consideră și mai avansată – 12-13%. O practică răspândită a fost concediile forțate fără plată ale muncitorilor. Șomajul ascuns din Moldova poate fi parțial explicat de existența acestor beneficii suplimentare. Managerii întreprinderilor nu doresc să concedieze angajații, paralel menținând la balanța lor obiectele de menire socială cu scopul păstrării

constrângerilor bugetare relaxate – obținerea subsidiilor, creditelor garantate, menținerea arieratelor fiscale etc.

Se consideră că în scopul sporirii competitivității, întreprinderile trebuie să fie scutite de responsabilitatea pentru acordarea serviciilor sociale. Sectorul public și cel privat trebuie să fie responsabile pentru seturi diferite și distincte de probleme. Statul poate contracta firmele private la îndeplinirea diverselor sarcini, dar acordarea și finanțarea acestor sarcini trebuie efectuată într-un mod transparent, ceea ce e imposibil de atins în condițiile angajamentelor guvernamentale fără suport financiar, când ambele părți pot să scape de constrângerile bugetare dure⁷.

Cu toate că formal aceste obiecte sunt trecute la active, în realitate ele împovărează întreprinderea. De asemenea menajarea lor sustrage atenția conducerii de la rezolvarea cât mai eficientă a obligațiilor directe – crearea procesului eficient de producere.

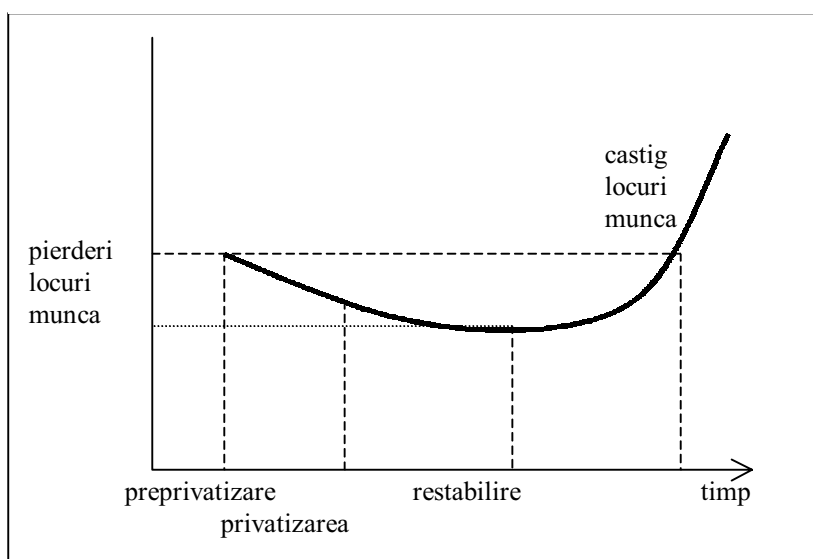
Trebuie finalizată transferarea obiectelor de menire socială de la balanța întreprinderilor la cea a organelor administrației publice locale. Din păcate setul de documente ce reglementează funcțiile administrației publice locale și finanțele publice au fost adoptate numai în 1999.

Alte urmări sociale negative pe termen scurt, menționate în literatură sunt: creșterea șomajului, micșorarea salariilor și înrăutățirea condițiilor de muncă, creșterea prețurilor de consum⁸.

Întreprinderile de stat tind să angajeze prea mulți muncitori, plătesc salarii exagerate și au o productivitate scăzută. Studiile proceselor de privatizare sugerează că angajarea tinde să fie reprezentată de o U-curbă. Dacă întreprinderea este viabilă, pe parcursul timpului ca rezultat al investițiilor, ce vor ameliora procesul de producere, se vor lărgi operațiile, și, în rezultat, va fi restabilit nivelul precedent de angajare. Cu toate că eficiența sporită rezultată din privatizare trebuie să ducă la scăderea prețurilor, faptul că întreprinderile de stat erau subvenționate, a cauzat sporirea prețurilor la mărfuri, chiar și la mărfurile de consum curent. Indicele prețurilor în anul 1999 în comparație cu anul 1990 a constituit 4890, indicele salariului nominal fiind doar de 880. Astfel salariul real în 1998 este estimat la 17% din salariul anului 1990. Distribuția venitului s-a deteriorat, coeficientul GINI a evoluat în perioada de tranziție de la 0,29 la 0,44.

Sectorul privat de asemenea plătește salarii mai mari decât sectorul public. Datele operative ale DSAS la data de 1 noiembrie 1999 confirmă aceasta pentru sectoarele construcțiilor, tranzacțiilor imobiliare, învățământ, sănătate. În agricultură, industrie, comerț salariul în sectorul public e declarat mai mare decât în cel privat, dar acest fapt se explică prin faptul ne-raportării totale a veniturilor în sectorul privat. Salariul în întreprinderile cu formă de proprietate mixtă fără participarea partenerilor străini este mai mare ca cel în sectorul public practic în toate domeniile, în afară de pescuit, și comerț.

Figura 5.2

Sursă: Stanjeev Gupta, Christian Schiller, and Henry Ma, *Privatization, Social Impact and Social Safety Nets*, IMF Working Paper 1999.

⁷ Sewell, David, *Shifting Responsibility as Enterprises Privatize in Belarus*, WB Policy Research Working Paper 1719.

⁸ Stanjeev Gupta, Christian Schiller, and Henry Ma, *Privatization, Social Impact and Social Safety Nets*, IMF Working Paper 1999.

Aspecte ale privatizării

Componența precedentă a Parlamentului a tergiversat inadmisibil reforma funciaă, care a decurs în 2 etape. Inițial fiecărei familii i s-a transmis gratuit în proprietate privată 0,3 hectare cu atribuirea suplimentară a 0,1 hectare pentru fiecare membru al familiei începând cu a patra persoană. În a doua etapă, lansată după adoptarea Codului Funciar la 1 ianuarie 1992, a început transmiterea în proprietate privată a terenurilor din extravilan. În februarie 1995 a fost blocată atribuirea cotelor de teren echivalent în natură în urma adoptării Legii pentru modificarea și completarea Codului Funciar. Totuși Curtea Constituțională a recunoscut aceste modificări drept ne-constituționale la 25 ianuarie 1996, ceea ce a accelerat procesul de transmitere în proprietatea privată a terenurilor extravilane.

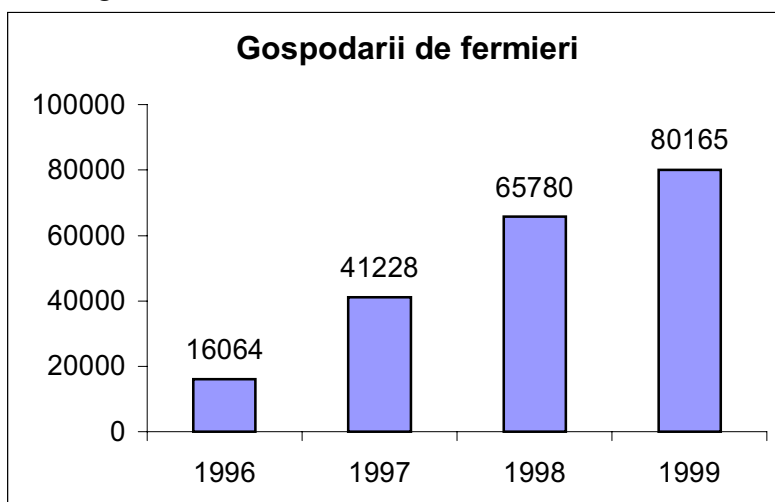
Proiectul pilot „Pământ”, care prevedea privatizarea și organizarea întreprinderilor agricole, a demarat în 1997 în cadrul căruia au fost privatizate terenurile a 72 întreprinderi agricole. În baza acestui proiect-pilot a fost apoi lansat Programul Național de Privatizare și

Reorganizare a întreprinderilor agricole „Pământ”. La elaborarea proiectelor de organizare a teritoriilor au fost antrenate companii private, care au obținut licența de la Agenția Cadastru, Resurse funciare și Geodezie. Către 1 ianuarie 1999 au fost încheiate contracte cu peste 650 gospodării. 2324 cetățeni au primit 7546 titluri de autenticitate a dreptului de teren. Către 1 aprilie 1999 95,8% dintre persoanele care au avut dreptul la cota de teren echivalent au primit titlul de autenticitate a acestui drept, 36 mii persoane au fost înproprietărite cu pământ. Până în trimestrul 3 al anului 1999 circa 1200 foste gospodării agricole au fost restructurate. La ziua de astăzi 874 întreprinderi agricole au depus aplicații pentru participare în programul Pământ, 778 contracte deja au fost realizate. Peste 160 mii cetățeni ai Moldovei au primit deja titlurile ce autentifică dreptul la proprietate.

În scopuri de echitate, cauzată de diferența în calitatea terenurilor, fiecare locuitor a primit câteva loturi separate, chiar și în gospodăriile care se reorganizează în cadrul programului „Pământ”. Astfel o familie cu mai multe persoane poate să dețină 5 și mai multe loturi. Acest fapt generează cheltuieli suplimentare la prelucrarea pământului. Practica mondială demonstrează faptul, că gospodăriile de fermieri sunt rentabile numai în cazul când dimensiunile lor ating de la zeci la sute de hectare. O metodă mai eficientă putea fi atribuirea unui coeficient, proporțional calității lotului respectiv și proximității către sat, și calcularea mărimii lotului individual în dependență de acest coeficient.

Adoptarea Legii cu privire la restructurarea întreprinderilor agricole în proces de privatizare, care prevede trecerea în cont și anularea datoriilor întreprinderilor agricole este acel pas, care va permite crearea clasei de proprietari lațară, deoarece către 1 ianuarie 1999 datoria cumulativă a întreprinderilor agricole depășea 2 miliarde lei.

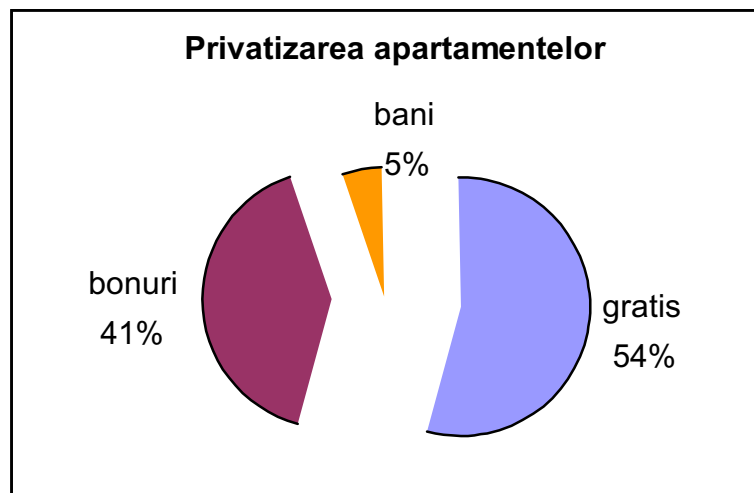
Figura 5. 3

Sursă: DPAPS

Unul din puținele aspecte, apreciate pozitiv de către populație, a fost privatizarea locuințelor de stat. O familie putea obține apartamentul gratis dacă stagiul comun de muncă la data de 10 martie 1993 constituia 35 ani. Se achitau 25% din prețul apartamentului dacă stagiul constituia 30-35 ani și 50% dacă stagiul comun era 25-30 ani. Bonurile patrimoniale puteau fi folosite la achitarea costului apartamentului. Conform situației la 1 ianuarie 1999, 89,4% din fondul locuințelor de stat fusese deja privatizat (22560). În perioada ianuarie-septembrie 1999 s-au

Figura 5.4

Sursă: Departamentul privatizării și administrării proprietății de stat

mai privatizat 5270 locuințe, dintre care 4900 în municipiul Chișinău. Ca rezultat s-au format 490 asociații de locatari, iar bugetul de stat a primit 26,3 milioane lei. Mai complicată s-a dovedit a fi situația cu căminele-tip. Se permitea privatizarea numai în cazul când 60% din locatari au exprimat dorința scrisă de a privatiza. Căminele instituțiilor de învățământ nu se supun privatizării. O manifestare a inechității sociale a fost și interzicerea locuitorilor de la țară de a privatiza fondul locativ în contul bonurilor patrimoniale.

Privatizarea apartamentelor a ajutat la crearea pieței imobilului, care este necesară pentru dezvoltarea economică. S-a estimat, că circa o pătrime din șomajul din țările în tranziție este cauzat de imobilitatea forței de muncă, care apare în rezultatul insuficienței de locuințe. Investițiile în imobil sunt considerate profitabile pretutindeni. Unele persoane, care nu pot achita conturile pentru serviciile comunale, tind să schimbe apartamentul pe altul de o capacitate mai mică. Însă în urma crizei financiare din august 1998, conform datelor agenției de imobil „Lara”, prețurile în dolari a apartamentelor din municipiul Chișinău au început să scadă cu aproximativ 10% pe lună, înregistrând o ușoară stabilizare în vara anului 1999. Prețurile locuințelor cu 2-3 camere converg către prețurile apartamentelor de o cameră, astfel încât speranțele locatarilor într-o investiție bună s-au cam spulberat.

Nu a fost soluționată completamente problema patrimoniului Republicii Moldova pe teritoriul altor state. Până la 1 ianuarie 1999 nu a fost precizată și reevaluată lista obiectivelor amplasate pe teritoriul Ucrainei. În aprilie 1998 a fost elaborat un proiect al Acordului dintre Republica Moldova și Ucraina privind recunoașterea reciprocă a drepturilor și reglementarea relațiilor de proprietate asupra obiectelor Părților amplasate pe teritoriul altei Părți. A fost de asemenea elaborat proiectul modificărilor la Acordul inter-guvernamental din 11 august 1994. Întreprinderile de pe teritoriul Rusiei au fost reorganizate în societăți pe acțiuni și elaborate proiecte individuale de privatizare. Dar întreprinderile de turnare a vinului au fost estimate în ruble rusești, ceea ce în condițiile devalorizării rublei a sporit atractivitatea lor, dar a diminuat substanțial veniturile ce trebuia să le primească partea moldovenească. Mai mult ca atât, banii încă nu au ajuns la buget.

Un factor de bază, ce a determinat cursul reformei proprietății a fost problema terenurilor aferente. În primul rând, Agenția de cadastru a fost creată numai în anul 1998 și o hartă geodezică unică a Moldovei încă nu a fost alcătuită, prețurile de piață a terenurilor de pământ ne-fiind pretutindeni determinate. La moment se utilizau prețurile normative, care sunt exagerate în unele cazuri. Astfel finalizarea contractului de cumpărare a SA „Ciment” a fost

întrucâtva tergiversată din cauza, că prețul normativ al terenului era mai mare decât prețul plătit la procurarea întreprinderii. Secția supraveghere a Procuraturii Generale a raportat că în urma vânzării a circa 1500 terenuri aferente cu suprafața de 33300 hectare urmau să fie încasați 30 milioane lei, dar din cauza încălcărilor comise și a inactivității organelor locale au fost acumulate la buget numai 12 milioane.

Perspectivă privatizării

Mersul privatizării în Republica Moldova este determinat în mare măsură de politic, ultimele evoluții fiind o dovadă concludentă a acestui fapt. În conformitate cu cerințele SAC-2, Parlamentul a aprobat în prima lectură proiectele individuale de privatizare a: Combinatul de vinuri și coniac din Bălți, Combinatul de vinuri și coniac din Călărași, Combinatul de produse alcoolice „Aroma”, Combinatul de vinuri spumante „Vismos”, Combinatul de vinuri și șampanie „Struguraș”, Nisporeni, S.A. „TUTUN-CTC”, Combinatele de fermentare a tutunului din Drochia, Florești, Fălești, Cupcini, Orhei, Ciadâr-Lunga. Dar în octombrie parlamentul a stopat privatizarea acestor obiecte. Argumentele forțelor politice de dreapta erau axate pe faptul, că echipa guvernamentală este prea coruptă pentru a efectua privatizarea în modul cel mai eficient, iar ale celor de stânga, că aceste întreprinderi sunt profitabile, aducând venit la buget. Aceste argumente sunt discutabile. Conform dărilor de seama pentru prima jumătate a anului 1999 Companiile „Aroma”, „Struguraș”, „Vismos”, combinatele de fermentare a tutunului din Ciadâr-Lunga, Fălești au înregistrat pierderi. Dinamica vânzărilor acestor întreprinderi denotă o situație catastrofală, cauzată parțial și de prăbușirea piețelor estice. Motivul adevărat constă în existența intereselor de grup. Pe lângă companiile de bază există SRL-uri, prin intermediul cărora profiturile, realizate de întreprindere, se pulverizează.

O istorie lungă de privatizare are compania MoldTelecom, la 11 septembrie 1995 fiind aprobată hotărârea Guvernului Republicii Moldova, care preconiza reorganizarea și privatizarea acestei întreprinderi. Primul plan, care cerea partenerului străin depunerea a cel puțin 120 milioane dolari SUA în formă de plată pentru acțiuni și investiții, a fost elaborat în iulie 1996. Câștigătorul tenderului – OTE Telecom a oferit doar 46,4 milioane dolari SUA, și Guvernul a anulat rezultatele tenderului.

La 14 octombrie 1998 a fost aprobat planul individual de privatizare a întreprinderii de stat MoldTelecom. Către 5 ianuarie 1999 acționarea companiei MoldTelecom a fost încheiată. Guvernul planifică să vândă 51% din acțiuni unui investitor strategic, 3% din acțiuni trebuie să revină colectivului de muncă. Prima variantă a proiectului prevedea acordarea licenței exclusive pentru 5 ani, punct anulat de către Curtea Constituțională. Învingătorul trebuie să garanteze sporirea numărului liniilor telefonice la 25 pentru 100 locuitori. Tarifele vor rămâne neschimbate, cu posibilitatea revizuirii lor în luna mai a fiecărui an în dependență de rata anuală a inflației. La 31 mai a fost semnat contractul cu Compania Price Waterhouse Coopers în vederea efectuării auditului companiei MoldTelecom. Se preconizează desemnarea unei bănci investiționale pentru organizare privatizării. În acest scop s-au desfășurat prezentările companiei în Marea Britanie și în SUA. Câștigătorul concursului va căpăta de asemenea licența de telefonie mobilă. Piața serviciilor telefoniei mobile în Moldova este monopolizată de compania VOXTEL. Recent compania moldo-turcă „Moldcell” a cumpărat a doua licență de prestare a serviciilor de telefonie mobilă, dar această tranzacție nu a fost destul de transparentă, astfel încât Procuratura a declarat-o ilegală.

Nu se mai poate tergiversa privatizarea acestui sector strategic. Evoluțiile tehnologice recente – dezvoltarea telefoniei mobile, Internetului, telefoniei prin Internet (în SUA 2% din abonații individuali refuză serviciile telefoniei staționare) va scădea cererea pe piața internațională, rezultând într-un preț și mai jos. Evoluțiile prețurilor pe piața mondială din ultima decadă sunt un exemplu elocvent în această privință. Datorită revoluției tehnologice telecomunicațiile nu mai sunt considerate drept un monopol natural. Analiza econometrică sugerează, că sporirea concurenței în telecomunicații, ca rezultat al privatizării, este pozitiv

corelată cu: sporirea numărului de linii telefonice pe cap de locuitor, sporirea numărului de telefoane publice, a capacității de conectare, și micșorarea tarifelor pentru convorbirilor locale. Dar acordarea licenței exclusive întârzie beneficiile privatizării, de aceea dorința Guvernului de a înființa Agenția de Reglementare independentă nu poate fi decât salutăată. De altfel, practica arată că privatizarea fără instaurarea organelor regulatorii este pozitiv corelată numai cu sporirea numărului telefoanelor publice⁹.

La 2 august 1999 Guvernul a anunțat tenderul internațional deschis pentru privatizarea companiilor de distribuire a electricității. În aprilie aceluiași an Parlamentul a adoptat Legea despre restructurarea datoriilor din sectorului energetic către bugetul de stat. Banca Franceză Credit Commerciale de France a fost selectată drept consultant pentru privatizarea sectorului energetic. Privatizarea rețelelor de distribuție se preconiza a fi înfăptuită până la finele anului 1999, iar a întreprinderilor generatoare până în martie 2000. Conform legii privatizării sectorului energetic, datoriile istorice și le asumă statul, de aceea mijloacele obținute trebuie să acopere această sumă, care în trimestrul doi urcase la 1,5 miliarde lei. Principala cauză a privatizării acestui sector vital pentru economia Moldovei este situația tehnico-materială deplorabilă a rețelelor de distribuție, fiind nevoie de investiții masive, mijloace de care Guvernul nu dispune la moment. Deconectările permanente de energie, cauzate de insuficiența combustibilului necesar, fapt rezultat din datoriile agenților economici, de stat și ale populației, afectează procesul de producere al unităților industriale. Aceste deconectări au generat o problemă suplimentară pentru rețelele de distribuție – furtul firelor de tensiune înaltă pentru metale neferoase care le conțin.

Se presupune transferarea pachetului de 100% acțiuni ale statului în 3 etape conform principiului geografic companiei, care are experiență în domeniul respectiv, având vânzări de peste 100 milioane dolari SUA anual. La 19 septembrie 1999 în urma unei examinări minuțioase din 9 propuneri au fost pre-selectate 8. Însă instabilitatea politică din noiembrie, cauzată de demiterea guvernului a determinat companiile Cinergy (SUA), AES (USA), EdF Saur (Franța, ESB Internațional (Irlanda), ABB (Elveția) să-și retragă ofertele. Companiei Ruse RAO UES i-a fost retrasă licența, iar oferta companiei ucrainene Luganskoblenergo a fost exclusă din concurs fiindcă oferta sa nu corespundea pachetului de cerințe elaborat de comitetul de privatizare a sectorului energetic. Astfel, în concurs a rămas numai compania Spaniolă "Union Finosa", oferta căreia este: "RED-Chisinau" SA – 20.200.000 dolari plus promisiunea de a investi 42,9 milioane dolari pe parcursul a 5 ani, "RED-Nord" SA – 15.300.000 dolari, "RED-Sud" SA – 5.100.000 dolari și investiții de 13.268.000 dolari. Pentru relansarea rețelelor electrice de distribuție se mai preconizează investirea adițională a 32,9 milioane dolari SUA.

Urmează o decizie foarte complicată – acceptarea acestei oferte, sau organizarea altui tender, în condițiile când organizațiile financiare internaționale au sistat finanțarea pentru un termen indecis, agenția Fitch IBCA a scăzut rating-ul de termen lung a datoriei Moldovei de la „B” la „B-”.

Alte întreprinderi care ar putea fi privatizare până la finele anului sau în viitorul apropiat sunt: cel mai mare producător de produse cosmetice din Moldova SA „Viorica”, termenul limită pentru depunerea ofertelor pentru privatizarea căreia a fost stabilit pentru 25 octombrie 1999. Cota pieței a acestei companii este estimată la 30%. Statul deține 96,12% din acțiunile companiei, restul aparținând proprietarilor individuali.

30 noiembrie 1999 a fost anunțată ca data oficială pentru tenderul de privatizare a celui mai mare producător de încălțăminte din Moldova – „Zorile”, care deține 20% din cota pieței moldovenești. Fondul statutar e estimat la 19,2 milioane lei, Statul deținând 60% din acțiuni.

⁹ Wallsten, Scott J., "An empirical analysis of competition, privatization, and regulation in Africa and Latin America", May 1999

Colectivul de muncă deține alte 20%. Ea deține o rețea de distribuție proprie în republică. În această toamnă întreprinderea a lansat 170 modele noi de încălțăminte.

Parlamentul a acceptat în prima lectură proiectul privatizării companiei „Tirex-Petrol”. În noiembrie 1999 Comisia Națională a Valorilor Mobiliare a eliberat permise pentru reorganizarea prin separare a întreprinderii în 3 componente: „Tirex-Petrol” cu capitalul statutar de 41 milioane lei, „Zidpetrocon” cu capitalul statutar de 2,55 milioane lei și „Combustibil” cu capitalul social de 33 milioane lei. Partea moldovenească duce tratative cu compania română CONEL referitor la transmiterea unei porțiuni din acțiunile „Tirex-Petrol” în contul datoriei moldovenești pentru energia livrată de partea română.

Proprietatea statului în SA „Avicolă-Nord” – producătorul de carne de găină și ouă este 71%, acționarii individuali dețin 24,4%, muncitorii 3,5% și companiile de trust 0,4%. Capacitatea întreprinderii este 36 milioane ouă și 216 mii păsări pe an, capacitatea incubatoarelor fiind de 250 mii ouă pe an. Valoarea întreprinderii este estimată la 1,7 milioane dolari SUA. Profitul net pentru anul 1998 a constituit 0,4 milioane dolari SUA.

SA “Codru” – producător de mobilă a înregistrat pierderi de 2211 mii lei, reducând două treimi din forța sa de muncă în ultimii doi ani. Cota statului constituie 66,22%, fondurile de investiții deținând 13,04%, iar acționarii individuali 20,73%. Valoarea fondurilor fixe este estimată la 26,425 mii lei.

Procesul de pregătire a documentelor necesare pentru procesul de privatizare este extrem de lent, unii investitori fiind descurajați de aceste proceduri. Astfel s-a întâmplat și în cazul companiei „Moldova TUR”, celei mai mari companii turistice din Moldova, procesul de perfectare a documentelor pentru privatizarea căreia a demarat. Compania are unele greutăți din cauza diminuării numărului turiștilor de circa trei ori în comparație cu anul trecut.

În perspectivă se cere privatizarea monopolului – Calea Ferată a Moldovei, care la momentul de față operează cu pierderi, dar în jurul ei prosperă multe companii de transport și expediere.

Până la sfârșitul anului Departamentul de privatizare și administrare a proprietății de stat estimează să mai privatizeze 16 întreprinderi.

Guvernarea corporativă

Se afirmă ca unica metodă posibilă de privatizare în Moldova a fost cea prin intermediul bonurilor patrimoniale, principalele argumente fiind echitatea socială, suportul politic, lipsa mijloacelor financiare autohtone pentru desfășurarea privatizării. Problemele ce apar în urma privatizării în masă sunt legate, în primul rând, de structura dispersată a proprietății, care a fost parțial soluționată de cartelarea acționarilor prin intermediul fondurilor de investiții și companiilor fiduciare.

O examinare succintă a celorlalte metode de privatizare sugerează, că din punct de vedere moral și al restabilirii încrederii publice în intențiile țării de a respecta drepturile de proprietate, *restituirea* este cea mai fericită soluție. Însă acest proces e selectiv și complicat, care poate dura prea mult timp, întârziind întrucâtva privatizarea. *Vânzările directe* către investitorii străini cauzează aflulul de tehnologii și cunoștințe avansate, sporesc veniturile de pe urma privatizării în condițiile unei piețe de capital ne-dezvoltate. De asemenea cumpărătorul, care prețuiește obiectul cel mai înalt va garanta eficiența lui sporită. Publicul larg însă consideră aceste vânzări ca fiind inechitabile. Alte aspecte negative sunt lipsa capitalului autohton, lipsa interesului investitorilor străini și informația insuficientă despre obiectele privatizate, cheltuielile mari pentru perfectarea și urmărirea executării contractelor. *Vânzările către colectivele de muncă* sunt una dintre cele mai favorizate, fiind de asemenea una din cele mai rapide metode. Costurile acestei metode sunt guvernarea slabă și pierderea eficienței. Aceste întreprinderi pot menține angajarea excesivă cu salarii superioare celor de piață, investind insuficient în procesul de producere. De asemenea ei posedă insuficiente abilități pentru restructurarea întreprinderilor. Muncitorii beneficiază cel mai mult, masele largi ale populației ne-având de câștigat practic

nimic. În general s-a constatat, că firmele dominate din exterior au o performanță superioară celor dominate din interior, dar cele mai prospere sunt firmele *de novo* – nou create¹⁰. Datele Departamentului politicii industriale susțin întrucâtva această idee. În condițiile când în primul semestru al anului 1999 producția industrială s-a diminuat în mediu cu 25,2% față de aceeași perioadă a anului trecut, producția SA "Farmaco" a crescut cu 21%, a SA "Moldagrotehnica" cu 42%, SA "Ionel" cu 51%, SA "Floare-Carpet" cu 8%. S-a estimat că, companiile industriei alimentare și a băuturilor spirtoase tind să se restructureze mult mai repede. Într-adevăr, industria zahărului a înregistrat o creștere de 61%, a cărnii de 26%.

Idea privatizării rapide, care nu va permite restaurarea vechii nomenclaturi, va genera problema administrării corporațiilor, de aceea era necesară crearea fondurilor de investiții, care vor promova restructurarea întreprinderilor. Fondurile de Investiții pentru Privatizare în Moldova au fost create în concordanță cu decretul prezidențial, și erau ca un hibrid dintre fondurile mutuale și companiile de holding, având multe restricții asupra activității lor. Ele au concentrat în mâinile lor circa 70% din valoarea tuturor bonurilor patrimoniale remise cetățenilor. Persoanele care au investit bonul în compania fiduciară au devenit acționari ai întreprinderii, la care compania fiduciară a activat în calitate de intermediar, pe când cele care au investit în FIP, devin acționari ai acestui fond. La rândul lor, fondurile de investiții, care au primit acțiunile întreprinderilor în baza bonurilor colectate, sunt considerate drept acționari unipersonali — deținători ai unui anumit pachet de acțiuni, ce îi acordă drepturile respective (în funcție de mărimea pachetului) asupra unor sau altor dividende, precum și pentru a participa mai mult sau mai puțin în activitatea acestor întreprinderi. După înregistrarea emisiei a doua (conform Decretului Președintelui Republicii Moldova Nr. 50 din 18 februarie 1994 și Hotărârii Guvernului Nr. 15 din 15 ianuarie 1996), toți cetățenii care și-au investit bonurile patrimoniale prin intermediul fondurilor de investiții au devenit acționari ai fondurilor, care la rândul lor sunt acționari ai întreprinderilor privatizate.

Activele totale ale FIP-urilor și companiilor de trust au constituit cca. 1,148 milioane lei (225 milioane dolari), (aproximativ 98% din hârtiile de valoare), în portofoliile lor fiind concentrate acțiunile majorității întreprinderilor de perspectivă din republică. Conform situației de la 1 ianuarie 1999, valoarea de bilanț a activelor fondurilor de investiții alcătuia 864 milioane lei, valoarea estimativă de piață fiind 827 milioane lei. Capitalul statutar cumulativ alcătuia 622 milioane lei. Acțiunile care au intrat în posesia fondurilor de investiții pentru privatizare nu aveau careva valoare de piață reală - „acțiuni neperformante”. Veniturile fondurilor de investiții depind proporțional de performanța întreprinderilor, acțiunile cărora le dețin, influențând direct dividendele, pe care fondurile de investiții le plătesc acționarilor. Acționarii FIP mai au avantajul de a vinde acțiunile unui fond concret sau de a procura acțiunile altor fonduri etc., stimulând întrucâtva piața hârtiilor de valoare, și cea de capital.

Unii specialiști afirmă că fondurile nu au stimulente economice, puterea, expertiza, și capitalul necesar pentru înfăptuirea restructurării întreprinderilor¹¹. Fondurile au avut restricția asupra maximului acțiunilor care le puteau deține într-o întreprindere oarecare (25%). Acest fapt a determinat apariția fondurilor-gemene, ca de exemplu Exiton-Bon, Exiton-Invest. Chiar dacă fondul depune timp și efort pentru restructurarea unei întreprinderi, 80% din beneficiu va fi capturat de deținătorii celorlalte acțiuni. În caz dacă fondul dispune de 50-60% de acțiuni și întreprinde măsuri întru redresarea întreprinderii, apare problema „free-rider”, când ceilalți acționari beneficiază de pe urma eforturilor acționarului majoritar fără a face careva investiții suplimentare. Pe lângă aceasta, fiecare fond are mii de acționari dispersați, iar salariul funcționarilor fondului se calculează ca o sumă fixă, cotă din valoarea activelor administrate (5%), și nu depinde în mod direct de performanță. Chiar dacă activele fondului vor crește considerabil, managerul poate spera doar la porțiunea fixată din această creștere. Iată de ce

¹⁰ Oleh Havrylyshyn, Donald McGettigan, *Privatization in Transition Countries: A Sampling of Literature*, IMF working Paper, January 1999.

¹¹ David Ellerman, *Voucher privatization with Investment Funds: An Institutional Analysis*, The World Bank.

conducerea fondurilor consideră operațiunile de cumpărare-vânzare a acțiunilor, „prețurile de transfer”, tranzacțiile ne-transparente mult mai profitabile decât efortul pentru obținerea profiturilor din dividende. Astfel în 1998, 29 fonduri de investiții au declarat venituri (sau pierderi) din tranzacțiile de vânzare-cumpărare și schimb a hârtiilor de valoare. Pentru primele 9 luni ale anului 1998 veniturile agregate ale fondurilor de investiții din dividende au constituit 2.529.100 lei, pe când venitul din comercializare hârtiilor de valoare a constituit 10.424.600 lei – 70% din totalul veniturilor.

Chiar dacă mai multe fonduri se unesc și încearcă să controleze anumite companii, ele nu pot reuși decât în cazul unității viziunii lor și controlului riguros din interior. Dacă o companie intră în datorii și riscă de a fi lichidată, controlul trece de la posesorii de acțiuni la creditori, iată de ce fondurile nu au destulă putere pentru exercitarea restructurării. Fondurile nu au nici experiența necesară. Experiența țărilor ECE a arătat, că experții străini contractați pentru efectuarea procesului de reorganizare erau analiști financiari, avocați, contabili, dar aveau puțină experiență managerială, tehnică sau industrială. Acțiunile au fost acumulate de către fonduri în cadrul unor tranzacții lipsite de capital, cu toate că, crearea fondurilor a necesitat surse considerabile pentru acoperirea cheltuielilor curente, salarii, și în primul rând pentru reclamă. (Cine nu-și aduce aminte lozincile „Bonul tău - viitorul tău”, etc.). Astfel fondatorii încep să-și răscumpere mijloacele investite, acționarilor fondurilor nerămânându-le nimic ca dividende. În primele 9 luni ale anului 1999 cheltuielile agregate pentru salariul managerului în fondurile de investiții au constituit 4,579 mii lei, cheltuielile totale ale fondurilor de investiții fiind 6,925 mii lei. Veniturile fondurilor de investiții din dividende au constituit 1,928 mii lei, iar din vânzarea activelor 11,999 mii lei. Astfel tensiunea politică crește, cetățenii având impresia că „patrimoniul național” se scurge printre degete către această castă financiară nouă.

Legea cu privire la societățile pe acțiuni a pus capăt epocii conducerii administrative, deschizând o nouă epocă, cea a administrării corporative. Cu toate că cercetările efectuate relevă faptul, că întreprinderile controlate de investitori strategici tind să activeze mai eficient decât cele controlate de investitorii instituționali, fondurile de investiții, care posedă pachete considerabile de acțiuni (25% și mai mult) pot avea o influență semnificativă asupra activității societăților pe acțiuni prin diferite modalități legale, principala fiind participarea la administrarea corporativă. Ele sunt mai pregătite și mai organizate decât acționarii de rând. Numai la insistența fondurilor de investiții au fost convocate peste 300 de adunări generale ale acționarilor. Ele au determinat înviorarea activității economice și investiționale a multor întreprinderi, au promovat la conducere manageri noi, capabili să lucreze în condițiile economiei de piață. Conducătorii unităților economice, care au găsit limbaj comun cu fondurile de investiții, continuă colaborarea productivă spre prosperarea ambelor structuri¹².

Dacă cerințele ameliorării producției contravin intereselor conducătorilor întreprinderilor, investitorii, ce dețin majoritatea pachetului de acțiuni ale S.A., sunt în drept să demită această administrație în interesele acționarilor, care doresc ca întreprinderea lor să fie rentabilă și să aducă dividende. Reprezentanții FI sunt membri ai organelor de administrare practic a jumătate dintre întreprinderi, dar uneori activitatea lor se limitează doar la simpla prezență la adunările acționarilor, deseori intervenind relații neparteneriale ale colectivelor cu fondurile ce dețin pachetul de control de acțiuni ale întreprinderilor. Sarcina reprezentanților statului la întreprinderi este de asemenea participarea la gestionarea lor, obținerea beneficiilor și transferarea dividendelor la buget, dar activitatea lor este sub nivelul așteptat – nivelul insuficient de pregătire în domeniul gestionării proprietății cu o astfel de formă organizatorico-juridică, lipsa răspunderii pentru deciziile ilegale care aduc daună întreprinderii, lipsa remunerării stabilite de legislația în vigoare. În 1998 au fost transferate 4,5 mil. lei dividende la buget (cu 0,9 milioane lei mai mult decât în 1997). Conducătorii unor întreprinderi nu vor să accepte

¹² Sergiu Certan, *Fondurile de investiții în Moldova. Structura caracteristică generală*. Masă rotundă : Piețele de capital în Republica Moldova, iunie 1999.

idea, că există noii proprietari, care au dreptul de a-și exercita puterea. Ei sunt mulțumiți de existența unui număr mare de acționari mărunți, incapabili să pătrundă în esența afacerilor întreprinderii.

Activitatea fondurilor de investiții a fost în mare măsură afectată de situația generală din economie. Conform opiniei managerilor fondurilor de investiții, principalele probleme în activitatea fondurilor sunt: lipsa banilor circulanți; costul sporit al serviciilor pe piața de capital; fărâmițarea excesivă a pachetelor de acțiuni; povara excesivă a datoriilor istorice a întreprinderilor din pachetele administrate. Se fac propuneri de creare în baza fondurilor a holdingurilor, în componența cărora ar fi incluse toate sau majoritatea societăților în care fondul deține un pachet impunător de acțiuni. Oportunitatea implementării structurilor de acest gen trebuie examinată. S-a observat, că instituțiile financiare de tip închis nu au stimulentele de a fi eficiente și de a maximiza valoarea portofoliilor lor. Ea permite managerilor ineficienți și corupți să se afle în continuare pe piață fără riscul de a fi înlocuiți, de aceea majoritatea companiilor ce activează în baza mijloacelor atrase ar trebui să fie de tip deschis.

În Moldova a devenit acută problema clasică “principal-agent”, când persoana angajată – agentul, încetează să acționeze în interesele principalului, fie din nedorința de a lucra, fie din conștientizarea, că principalul beneficiază de performanța sa sporită. Ea s-a manifestat prin neadmiterea acționarilor la procesul de gestionare a patrimoniului întreprinderii, conducătorii considerându-se stăpâni absoluți ai proprietății străine, abuzând de situația incertă, când sunt nespecificate relațiile cu acționarii, producătorii, piața, puterea locală. Deoarece acțiunile fondurilor sunt disimilate la un număr enorm de cetățeni, fiecare având un număr infim de acțiuni, iar managerii întreprinderilor activează ca agenți ai fondurilor, guvernarea corporativă devenind și mai problematică. Această problemă “principal-agent” are două soluții general acceptate: acordarea sistemului de motivații manageriale, sau pericolul concedierii.

Au apărut și multe greșeli, care au fost comise atât în perioada creării acestor structuri, cât și pe parcursul elaborării mecanismelor de activitate. Trezește îndoieli decizia de a înregistra a doua emisie a acțiunilor fondurilor în calitate de societăți pe acțiuni până la finalizarea privatizării. Cu întârziere s-a rezolvat problema dirijării fondurilor investiționale de către companiile manageriale. Există probleme la organizarea adunărilor generale de constituire, la înregistrarea și completarea listelor acționarilor, organizarea activității de informare a acționarilor. CNVM a descoperit numeroase încălcări ale legislației în activitatea fondurilor și companiilor fiduciare. Nu toți cetățenii au intrat încă în drepturile de acționar, mecanismul de conlucrare cu acționarii, de pregătire și desfășurare a adunărilor generale ale acționarilor nu este definit. Procesul de acționare și privatizare la prima etapă a constituit un lucru nou pentru majoritatea conducătorilor și pentru colectivele de muncă. Deși unele societăți pe acțiuni au trecut etapa privatizării, ele încă nu și-au înregistrat acțiunile lor, ba chiar mai mult – o parte din acestea au și fost vândute. Lipsesc cunoștințe la înregistrarea propriilor hârtii de valoare la CNVM, cunoașterea regulilor de comercializare a lor la Bursa de Valori, organizarea și efectuarea emisiilor suplimentare de acțiuni ale întreprinderilor, adică a unei noi surse de acumulare și atragere a capitalului. Ca rezultat, puține întreprinderi au înregistrat emisiuni suplimentare de acțiuni, adunând sume mizere, iar unele emisiuni suplimentare ale S.A. au fost anulate din motivul că nu s-a vândut nici o acțiune. În 1998, de exemplu, toate acțiunile a 299 întreprinderi ce au efectuat emisii suplimentare, au fost plasate prin subscriere individuală. Drept rezultat al reorganizării societăților pe acțiuni cu scopul sporirii capitalului lor statutar, 2000 întreprinderi, care nu au reușit să acumuleze destule surse, vor fi lichidate.

Dividendele încasate în urma activității pentru a. 1998 au alcătuit 3,396 milioane lei, beneficiul de bilanț fiind 8,553 milioane lei. Dividendele calculate de către fondurile de investiții pentru acționari au alcătuit 4,5 milioane lei. Numai șase fonduri de investiții au declarat plata dividendelor, dintre care Agrofond, Dividend și D-invest deja le-au achitat. Conform datelor CNPHV situația în anii 1996-97 a fost asemănătoare. Spre comparație, în 1996 fondurile de

investiții au primit dividende de la societățile pe acțiuni în sumă de 2 milioane lei, iar cheltuielile lor au constituit 4,6 milioane lei.

Rezultatele financiare agregate a activității fondurilor de investiții în 1998 indică un beneficiu de bilanț de 2.841.233 lei, ceea ce determină o rentabilitate a capitalului propriu de numai 0,3%, 15 fonduri de investiții declarând pierderi. Cadrul legislativ al privatizării a fost destul de liberal permițând consolidarea proprietății și accesul la piața secundară de valori; au fost admise mai multe canale de comercializare a acțiunilor. Pentru a optimiza structura portofoliului de acțiuni, fondurile de investiții sunt angajate în operațiuni de vânzare-cumpărare a acțiunilor și de SWAP. Companiile fiduciare, însă au înregistrat pierderi agregate de 154.413 lei, numai "Mobiasrast S.R.L." are un rezultat pozitiv al anului.

Rolul fondurilor de investiții în crearea pieței de capital este întrucâtva exagerat, deoarece nu se observă mișcări masive a economiilor spre investiții – acțiunile au fost distribuite gratis. Investitorii strategici străini doresc procurarea activelor, și nu a acțiunilor, de aceea fondurile de investiții puțin facilitează investițiile străine. Numai în cazuri excepționale, când investitorul străin tinde să cumpere o rețea de distribuție sau o companie cu renume mondial, vor fi preferate acțiunile. În Moldova investitorii străini preferă să participe la fondarea unor întreprinderi mixte, dar nu de a participa la privatizare.

Privatizarea, conform opiniei DPAPS, **a contribuit la modificarea continuă a relațiilor de proprietate** și a structurii economiei naționale prin intermediul mecanismelor transparente și accesibile, a început atragerea investitorilor străini în privatizarea întreprinderilor de importanță strategică, a creat condiții pentru activitatea post-privatizațională – asanarea financiară a întreprinderilor, implementarea metodelor contemporane de management, marketing, evidență contabilă și analiză financiară, introducerea noilor structuri de producție, orientarea spre cerințele pieței; au fost create condiții pentru privatizarea întreprinderilor agricole, împrăștierea reală a țăranilor; înființarea noilor agenți economici.

Dar nu totul poate fi apreciat pozitiv. Inițial se preconiza privatizarea proprietății estimate la 10 miliarde ruble, circa 2/3 din patrimoniul industrial. Bonurile patrimoniale au fost emise cu valoarea agregată să acopere această sumă. Însă activele de cea mai înaltă calitate au fost excluse din privatizare (prin privatizarea „spontană”, care a precedat schemele oficiale de privatizare, sau prin eliminarea lor din programul de privatizare). „Privatizarea a echivalat cu o vânzare în regim de urgență la care numai puținii privilegiați au fost invitați”¹³. Aceasta a creat un dezechilibru între valoarea patrimoniului și valoare bonurilor emise. Deja către a 3 licitație contra bonuri patrimoniale aceste fapte au devenit evidente.

La începutul anilor 90 la multe întreprinderi au fost create colective de arendă. Curtea de Conturi a descoperit peste 120 de încălcări în procesul de acționare a acestor întreprinderi. Produsul de arendă deseori era supraapreciat, uneori devenind mai mare decât însăși valoarea întreprinderii. La întocmirea documentelor se produceau falsificări – anul creării întreprinderii, excluderea unor obiecte din costul întreprinderii, ne-efectuarea indexării la ratele reale ale inflației. Întreprinderea de arendă nu plătea chirie întreprinderii de bază. Colectivele de muncă introduceau mijloace în fondul statutar, astfel încât cota statului era diminuată considerabil. Cota introdusă de partenerii noi era supraapreciată. O parte a fondurilor a fost vândută de către conducătorii întreprinderilor la prețuri pur simbolice – automobile, frigidere, mobilă de birou. Acestea au diminuat atractivitatea întreprinderilor pentru investitorii străini și locali. În scopul obținerii activelor la un preț cât mai jos se practicau metodele de fixare a prețurilor, cumpărătorii potențiali nu erau înștiințați despre desfășurarea concursurilor sau erau împiedicați de la participarea la licitații.

¹³ Vito Tanzi, *Transition and the Changing Role of Government*, Finance and Development, IMF, June 1999, 36(2)

O piedică importantă a fost lipsa unei baze legislative serioase. Cu toate că Programul de privatizare a demarat efectiv în 1994, greșelile altor țări nu au fost luate în considerație. Cadrul ce ar defini strict drepturile de proprietate nu e perfecționat, Legea despre gaj și Legea despre faliment au fost adoptate numai recent, Codul Civil nu este adaptat realităților economiei de piață.

Una din erorile fundamentale ale privatizării, a fost existența unei scheme unice, cu mici modificări, fără delimitarea companiilor strategice. Privatizarea a decurs mai încet decât se preconiza în multe privințe din cauza împotrivirii conducătorilor întreprinderilor, care ar fi putut fi evitată prin oferirea unor garanții de angajare sau a unor pachete de acțiuni. Capitalul statutar al întreprinderii era deseori mărit artificial prin includerea în preț a obiectelor de menire socială.

Interesele acționarilor minoritari în Moldova practic nu sunt protejate. Acționarii majoritari ai unor SA au optat pentru divizarea SA în câteva mai mici, preluând cele mai valoroase active, care aduc venit real (clădiri și spații de birouri în centrul orașului etc.). Se admiteau la concursurile investiționale întreprinderi fiice ale unor firme cu renume mondial, care nu reprezintă un investitor serios. Nu s-a urmărit pretutindeni îndeplinirea strictă a obligațiilor asumate de către cumpărători, compania procurată fiind vândută ulterior unei părți terțe.

Lipsa transparenței totale pe piața valorilor mobiliare a contribuit la înăsprirea inechității sociale. O mare parte a acțiunilor întreprinderilor, primite în cadrul privatizării, erau colectate de la populație de către brokeri pe teritoriul întregii țări, fiind plătite prețuri pur simbolice. Existența unei cotații a acțiunilor ar fi preîntâmpinat, într-o oarecare măsură acest proces. Hotărârea CSVM de a stopa tranzacțiile extra-bursiere va înlătura unele deficiențe existente, și va contribui la formarea unui mecanism unic de creare a prețurilor.

La etapele ulterioare ale privatizării s-au descoperit de asemenea multe încălcări. Inspectoratul fiscal sechestra patrimoniul unor unități, care este apoi vândut, ceea ce micșora atractivitatea întreprinderilor. Recent au fost remarcate cazuri, când inspectorii fiscali sechestrează întreprinderi ca mori, oloinițe, care apoi sunt scoase la licitație pentru prețuri de nimic, dar la licitații sunt invitați numai persoanele „apropiate”.

Necesită o reexaminare minuțioasă procesul de privatizare a băncilor, când cota statului a fost diminuată practic în toate cazurile. Istoria schimbării dese a proprietarului Băncii de Economii cu preluarea controlului statului asupra ei trezește suspiciuni și acum. Problemele întreprinderilor au afectat într-o oarecare măsură și performanța sistemului bancar. Au fost acumulate stocuri enorme de credite neperformante, o parte a cărora a fost acordată cu garanția instituțiilor statale, pe care băncile nu sunt în stare să le recupereze.

O piedică serioasă în desfășurarea privatizării sunt arieratele către furnizori și buget. Practic toate întreprinderile care sunt scoase la privatizare au datorii istorice enorme, acumulate pe parcursul a mai multor ani. Decizia guvernului de a vinde unele obiecte pentru prețul simbolic de 1 leu nu va soluționa această problemă, fiind iminentă restructurarea acestor datorii înaintea demarării privatizării, sau, în cazul arieratelor reciproce cu bugetul, înghețarea lor.

Puterea de cumpărare a investitorilor locali e foarte mică. S-a estimat că nivelul de acoperire a necesităților privatizaționale cu mijloace financiare locale constituia la 25% din valoare ne-evaluată a patrimoniului inclus în program. O parte considerabilă a producției este organizată în economia tenebră. După devalorizarea bruscă a monedei naționale, obiectele prețuite în lei au început să se bucure de un careva succes, majoritatea aflurilor de capital provenind, conform estimărilor CNVM, din zonele cu regim off-shore.

Rezultatele privatizării trebuie apreciate nu numai prin prisma volumului proprietății, care statul a distribuit-o, ci trebuie estimat gradul apariției adevăratei proprietăți private, a oportunităților pentru funcționarea antreprenoriatului. Către mijlocul anului 1999 cota

sectorului privat era de circa 60%, angajând 66% forța de muncă. Sectorul cu proprietate mixtă – publică și privată angaja 8% din forța de muncă. Modelul ales de privatizare trebuia să, și practic a rezolvat prima problema, transferarea proprietății din mâinile statului, dar nu avea să rezulte în crearea unei clase reale de proprietari, ci în „proprietatea socială”, când fiecare cetățean deține o porțiune mică a patrimoniului, dar nu poate real să influențeze modul de utilizare a lui. „*De facto*, politica industrială’ de privatizare prin intermediul fondurilor de investiții a devenit o de-capitalizare a sectorului real în favoarea *goanei după rentă* pe termen scurt de către managerii fondurilor prin intermediul sinecurilor și afacerilor ilegale și prin manipulările pe piața financiară”¹⁴.

Moldova nu a reușit să evite toate problemele cu care s-au confruntat țările din ECE în cadrul tranziției, ba chiar având o performanță inferioară. O posibilă explicație este faptul, că țările CSI erau mult mai integrate în piețele lor de desfacere și materii prime decât cele din ECE. Comerțul extern se efectua prin distribuirea centralizată de la Moscova, de aceea managerii nu au fost niciodată cointeresați în marketingul extern, în producerea mărfurilor ce ar corespunde standardelor tehnice și de calitate internațională¹⁵.

Privatizarea singură, fără crearea instituțiilor economiei de piață, a cadrului juridic și legal, care conduc la reducerea corupției, nu aduce rezultate imediate. S-a crezut că stabilizarea macroeconomică – disciplina bugetară, inflația joasă, liberalizarea prețurilor și a comerțului, constrângerile bugetare dure pentru întreprinderi vor servi ca un stimulent suficient pentru restructurarea întreprinderilor. Dar aceste măsuri distrag atenția de la crearea climatului benefic pentru întreprinderile noi. Instituțiile internaționale trebuie să poarte o parte a responsabilității pentru rezultatele ne-satisfăcătoare ale privatizării, deoarece au cerut guvernelor să privatizeze rapid și extensiv, presupunând că proprietatea privată va fi suficientă pentru crearea stimulentele pentru performanța sporită a firmelor.

Stabilitatea macroeconomică este vitală pentru prosperarea sectorului privat. Inflația mare rezultă în salarii sporite și rate a dobânzii nominale și reale ridicate, ceea ce afectează negativ investițiile și potențialul de împrumut al firmelor. Volatilitatea ratei de schimb sporește incertitudinea contractelor comerciale internaționale. Întreprinderile care sunt supuse constrângerilor bugetare dure devin mai agresive în colectarea datoriilor lor debitoare, îsi re-orientează obiectivele cantitative către cele de obținere a profitului. Piețele competitive, și în primul rând piața forței de muncă, sunt necesare pentru diversificarea spectrului de servicii și produse oferite populației, pentru sporirea calității producției. Garantarea drepturilor de proprietate, care include dreptul de a utiliza activele, de a lua hotărâri în vederea utilizării acestor active, și dreptul de a le vinde și a profita din folosința activelor, stă la baza economiei de piață.

Nu s-a luat în considerație impactul secundar, fiscal al privatizării, estimat ca diferența dintre venitul din urma privatizării și valoarea actualizată a veniturilor care le-ar fi obținut bugetul în formă de dividende în urma activării în continuare a întreprinderii sub controlul statului. De asemenea trebuie luate în considerație transferurile capitale, creditele, subvențiile pe care le acorda statul sectorului de producere pe de o parte și cheltuielile bugetului central și celor locale pentru instaurarea sistemelor de protecție socială, acordarea serviciilor sociale care înainte erau lăsate pe seama întreprinderilor. Elaborarea mecanismelor transparente de stabilire a prețurilor de privatizare permite obținerea prețului cât mai echitabil pentru activele comercializate.

Pentru alinarea consecințelor sociale, se cer plăți cu destinație specială, care sunt mult mai eficiente decât subsidiile în ceea ce privește echitatea socială. Statul a eșuat în implementarea politicilor de ușurare a impactului asupra populației – crearea locuri de muncă temporare, a

¹⁴ David Ellerman, *Voucher privatization with Investment Funds: An Institutional Analysis*, The World Bank

¹⁵ Simeon Djankov, *Ownership Structure and Enterprise Restructuring in Six Newly Independent States*.

agențiilor de asistare în procesul căutării lucrului, asistența în recalificarea cadrelor disponibilizate, subsidii cu destinație specială, adaptarea serviciilor sociale la noile condiții.

Se expun păreri, precum că ar trebui de re-naționalizat patrimoniul, și apoi de petrecut privatizarea încă o dată, într-un mod mai echitabil. Rezultatele bune ale activității întreprinderilor privatizate sunt explicate și de faptul, că în primul rând au fost selectate întreprinderile mai prospere, cu perspective mai mari. Aceasta nu poate fi o alternativă. Acum trebuie elaborate atent mecanismele privatizării ulterioare, prin tendere transparente, se cere introducerea criteriilor de performanță pentru firmele deja privatizate. Se cere soluționarea justă și sigură a problemelor ce țin de proprietate, analiza profundă și realizarea acestora de pe pozițiile și interesele proprietarului — acționarului de rând, se va solda cu un randament eficient, cu venituri și profituri obținute de la o proprietate sau alta. Statului îi revine un rol exclusiv în apărarea intereselor masei numeroase de acționari.

6. SECTORUL REAL: TACTICI FĂRĂ STRATEGII

Indicatori și probleme. La începutul anilor 90, în special în perioada “luptei” pentru macrostabilizare, sectorul real se afla undeva pe planul doi. Dezintegrarea relațiilor de gospodărire, declinul ofertei de bunuri și servicii, liberalizarea activității întreprinderilor, a prețurilor și a comerțului exterior, concurența producătorilor străini, toate acestea “au atacat” sectorul real și, în special, industria.

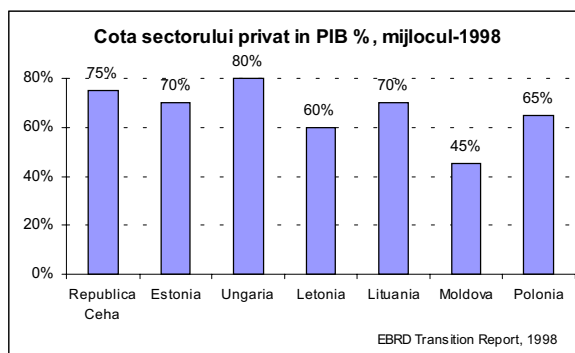
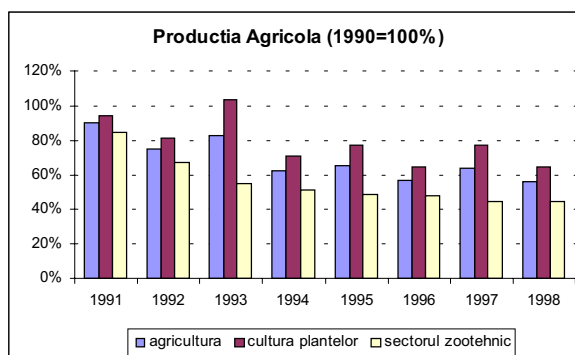
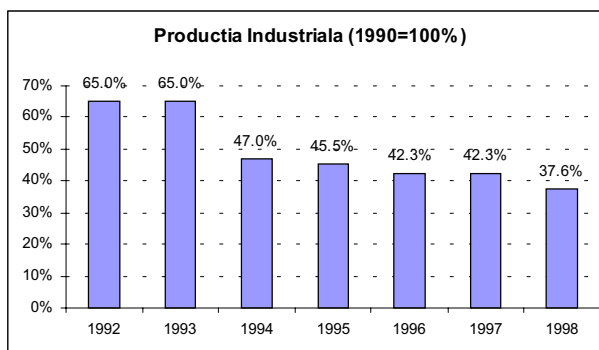
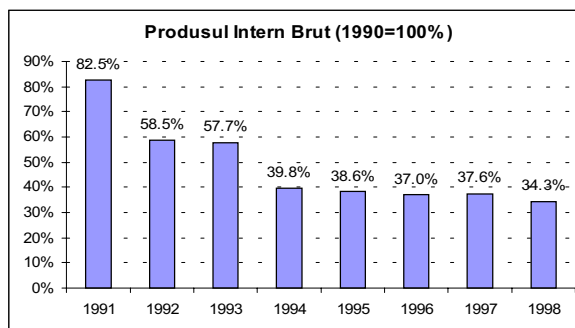
Nu exista o strategie de stat ce ar fi reglementat sfera industrială. Majoritatea întreprinderilor se “auto salva”. “Concepția noii politici industriale a Republicii Moldova până în anul 2000” a fost în cele din urmă aprobată de către Guvern abia în octombrie 1996.

Anii 90 pentru Moldova, s-au caracterizat printr-o scădere vertiginoasă a PIB și a nivelului de trai a populației. Comparativ cu 1990 în 1998 PIB a constituit 34,3%, volumul producției agricole - 55,9%, iar a producției industriale – 37,6%. În dinamica tendinței de scădere a PIB se pot menționa trei etape importante.

Prima (anii 1990-1992) s-a derulat pe fondalul destrămării pieței unice a USSR, a lipsei unei baze legislative ce ar fi reglementat relațiile de piață, a inflației galopante, și, prin urmare, a scăderii vertiginoase a activelor circulante ale întreprinderilor, a scumpirii resurselor energetice și a măririi cheltuielilor energetice în structura costurilor de producție. În perioada anilor 1990 - 1992 PIB a înregistrat o scădere cu 41,5%, producția de mărfuri agricole - cu 24,9%, de mărfuri industriale – cu 35,0%.

În anii 1993-1994 în Moldova a avut loc liberalizarea prețurilor și a comerțului extern. Mărfurile producătorilor moldoveni s-au ciocnit de concurența dură a producătorilor altor țări atât pe piața internă cât și pe piețele tradiționale din Rusia și din alte state CSI. Producătorii moldoveni nu au fost capabili de a opune rezistență concurenței deoarece hiperinflația a lipsit întreprinderile de mijloacele financiare, atât de necesare restructurării lor. Indicele mărfurilor industriale în anul 1994 a constituit 47% comparativ cu anul 1990, iar a producției agricole – 62,5%.

În condițiile absenței unei strategii pentru industrie și a unei legislații transparente, managerii întreprinderilor încercau să

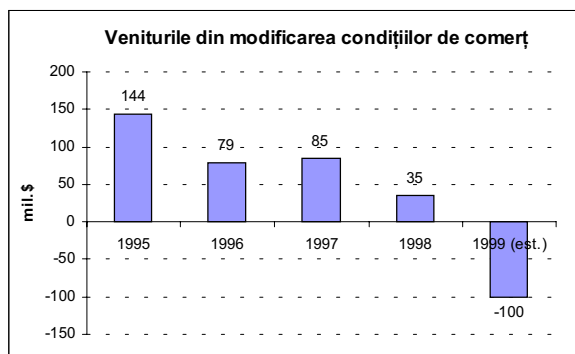
transfere activele gestionate unor structuri private pe care le controlau. Prin urmare, întreprinderile nu se restructurau, dar datoriile creșteau. O astfel de situație nu-i amenința pe managerii întreprinderilor cu nici un fel de probleme din lipsa unui mecanism juridic privind falimentul și stagnarea sistemului corporativ de conducere.

Situația creată putea fi soluționată pozitiv doar pe calea privatizării, statul practic neavând controlul asupra proprietății sale. Ponderea sectorului privat în PIB, a fost și continuă să fie mai scăzută comparativ cu alte țări cu economie în tranziție, unde s-au înregistrat deja creșteri economice.

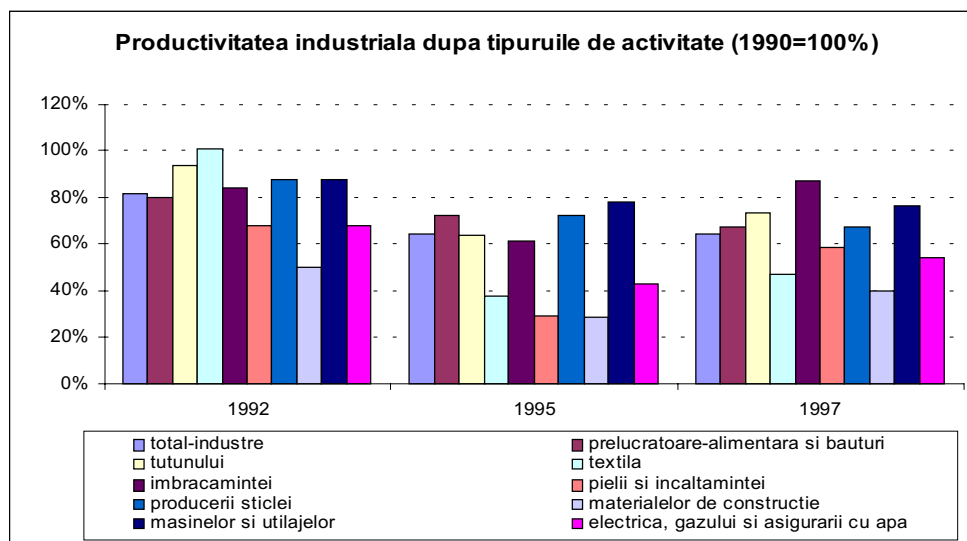
Din anul 1995, sectorul real a intrat într-o perioadă de depresie. Pentru a ieși din această situație era necesar de a crea condiții investiționale favorabile pentru business-ul mic și mijlociu, pentru investiții și restructurări, fundamentate de o bază legislativă transparentă de funcționare a întreprinderilor. Cu părere de rău, calitatea bazei legislative, a mediului de instituționalizare și nivelul de executare a hotărârilor judecătorești în Moldova continua să fie încă foarte joase. În Moldova, privatizarea mixtă (contra bonuri și bani) a avut loc până la mijlocul anului 1998, după care a început privatizarea celor mai mari și atrăgătoare întreprinderi din proprietatea statului. Toate acestea au încetinit crearea unui climat propice investițiilor în țară.

O creștere nesemnificativă înregistrată în 1997 a fost anihilată ulterior de criza financiară din Rusia – ceea ce a demonstrat dependența considerabilă a producătorilor din Moldova de piața rusească (importul resurselor energetice, piața de desfacere).

Drept rezultat al crizei regionale pentru producătorii moldoveni a fost înrăutățirea mediului macroeconomic: deprecierea monedei naționale, creșterea inflației, reducerea exportului. După introducerea monedei naționale anul 1999 a fost primul an în care s-au înregistrat pierderi semnificative (în jur de 100 milioane dolari) datorită schimbării condițiilor comerciale.

Lipsa unei strategii de stat de promovare a produselor moldovenești pe noi piețe de desfacere era condiționată de prezența unor interese personale și colective ale managerilor

moldoveni pe piețele CSI. Insuficiența de mijloace financiare pentru restructurarea întreprinderilor nu a permis creșterea indicatorilor ce ar demonstra competitivitatea acestor întreprinderi – productivitatea muncii în industrie scăzuse în 1992 până la 82% comparativ cu

nivelul anului 1990, continuând să scadă în 1995 – până la 65%. Puțin mai bună este situația în industria ușoară: astfel din 1995 până în 1997 la întreprinderile textile, productivitatea muncii a crescut cu 26%, la fabricile de confecții – cu 42%, la fabricile de piele și încălțăminte – de 2 ori.

Un declin semnificativ în agricultură a avut loc înaintea anului 1994. Începând cu 1994 producția agricolă s-a stabilizat (în pofida condițiilor climaterice nefavorabile).

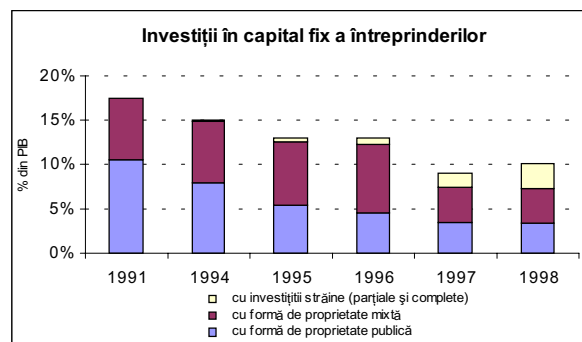
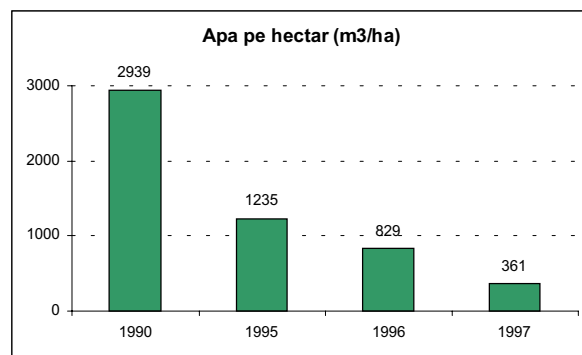
Motivele declinului în agricultură sunt:

- insuficiența de resurse financiare;
- costul ridicat al creditelor (rata dobânzii a creditelor);
- incapacitatea de restabilire a parcurilor auto;
- drepturi nedefinitivate de proprietate ale întreprinderilor agricole;
- destrămarea vechiului sistem de aprovizionare și vânzare a producției agricole, fără înlocuirea acestuia cu unul nou;
- sistemul subvențiilor în agricultură – inefficient și intransparent;
- scăderea puterii de cumpărare a populației, cererea scăzută a producției agricole;
- pierderea piețelor de desfacere după destrămarea pieței unice a USSR;
- lipsa competitivității între întreprinderile alimentare a cauzat declinul industriei alimentare și a redus cererea semifabricatelor agricole;
- prezența diferitor bariere (tarifare și netarifare) pentru producția agro-industrială moldovenească pe piețele externe.

Declinul producției agricole din anii 1994-1998 comparativ cu nivelul anilor 1981-1990 s-a înregistrat la produsele ce nu sunt negociabile la bursa de mărfuri (legume, fructe și struguri), și o mare parte a producției a trebuit să fie orientată pentru consumul și prelucrarea în țară. De regulă, producerea acestor mărfuri necesită material indispensabil și cheltuieli financiare. Declinul producției la bunurile care ar putea fi vândute la bursa de mărfuri (cereale și semințe de floarea soarelui) nu a fost atât de semnificativ.

Climatul investițional nepropice din țară din ultimii ani, a condiționat un volum redus al investițiilor în agricultură și industria alimentară. Din totalul de investiții doar 18% de activele fixe din sectorul agro-industrial au fost modernizate, celelalte 82% fiind scoase din uz.

Din cauza nivelului scăzut de precipitații în marea parte a țării, și a variabilității lor, irigația are o însemnătate vitală pentru agricultura Moldovei. Situația cu echipamentul de irigare este și mai precară. În rezultatul acțiunilor “barbare” din sectorul agrar din prima jumătate a anilor '90, echipamentul de irigare a rămas incomplet: din cele 2,5 mii de instalații de stropire, astăzi funcționează doar 500. Astfel, comparând cu anul 1990, consumul apei folosite pentru irigare a scăzut de 7-8 ori la hectar.

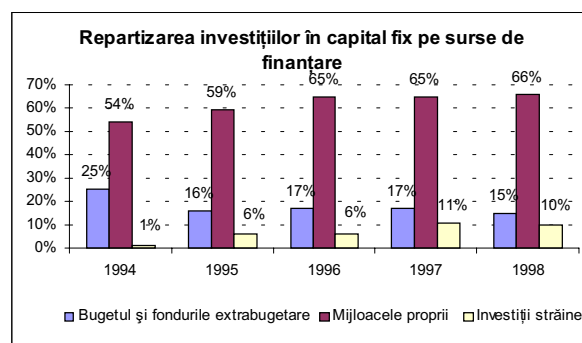

Este binecunoscut faptul că neîntrebuințarea îngrășămintelor condiționează declinul producției cu 30-40% la hectar. În Moldova, în ultimii 10 ani, masive mari de pământ folosit pentru cultivarea cerealelor nu a fost fertilizat. Întrebuințarea îngrășămintelor chimice la hectar a scăzut de aproape 19 ori (de la 136 kg în 1990 la 7 kg în 1998). Folosirea îngrășămintelor naturale locale la hectar s-a redus de 56 ori (de la 5,6 tone în 1990 la 0,1 tone în 1998). Dacă situația va continua în același fel, nivelul de fertilitate a renumitului cernoziom al Moldovei va scădea foarte mult.

Protecția plantelor este unul din aspectele cele mai importante ale procesului tehnologic de cultivare a culturilor. În 1998, din informațiile distribuitorilor s-a aflat că, din cauza TVA-ului și a taxei vamale speciale, aprovizionarea cu pesticide a scăzut de 1,4-2 ori. Multe întreprinderi folosesc sămânță netratată, și în loc de 8-9 ori irigă ogoarele de numai 2-3 ori. Doar 11% din suprafețele de pământ sunt tratate cu erbicide.

Climatul investițional. Resursele investiționale constituie componentele importante ale restructurării economiei naționale, premisele relansării creșterii producției și ameliorării sociale. Una din cauzele lipsei creșterii PIB în perioada de tranziție este insuficiența de surse investiționale.

În anii 90, pe fundalul general al crizei economice, s-a micșorat brusc activitatea investițională. Astfel, în structura PIB după cheltuielile finale investițiile în formarea brută a capitalului fix au diminuat de la 17,5% în 1991 până la 10,2% în 1998. O creștere a volumului investițiilor (în patru ani – 100%) s-a înregistrat numai la întreprinderile cu capital străin. Totodată, se modifică radical componența surselor de finanțare – se reduce cota mijloacelor din bugetul de stat și fondurile extrabugetare (de la 25% în 1994 până la 15% în 1998). Ponderea resurselor proprii ale întreprinderilor a variat de la 54% în 1994 și 66% în 1998. Este departe de a fi perfect mecanismul acumulării mijloacelor de la populație. Eforturile de a atrage investitorii străini au avut un succes limitat (de la 1% din investițiile totale în 1994 până la 10% în 1998). Rezultatele privatizării în masă, de asemenea nu au dat dovadă de o activizare a investițiilor.

Criza bugetară, restanțele impozitare și orientarea a mai mult de jumătate din cheltuielile bugetare la scopuri sociale au redus brusc volumul investițiilor din bugetul de stat: în 1995 - 132,8 milioane lei; în 1996 - 155,0 milioane; în 1997 - circa 130 milioane lei, și în 1998 - 70 milioane lei. În rezultatul deschiderii liniilor de creditare cu ajutorul organizațiilor internaționale cota creditelor bancare din structura investițiilor în formarea capitalului fix a crescut de la 0,8% în 1997 până la 7,3% în 1998.

Stimularea investițiilor înseamnă creșterea potențialului economic al țării. De aceea pentru a ieși din criză cota investițiilor în PIB trebuie să fie majorată cel puțin până la 25-27%, ceea ce constituie cel mai mic nivel dintre țările europene în tranziție. Destinația investițiilor trebuie orientată în primul rând spre restructurarea capacităților de producție și infrastructurii, deoarece la etapa inițială de formare a economiei de piață în Moldova, ele au fost concentrate preponderent în sfera serviciilor.

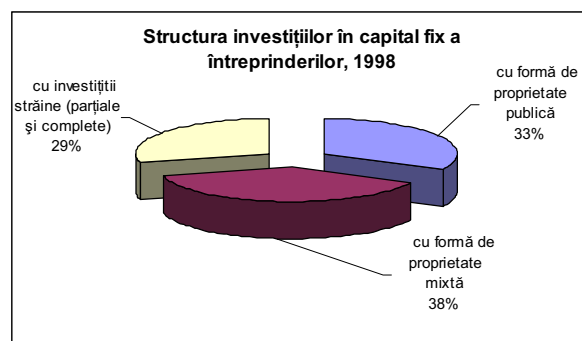
Direcția de bază a politicii investiționale de perspectivă este mobilizarea multiplă a surselor extrabugetare, din contul cărora trebuie asigurate nu mai puțin de 90% din investițiile capitale. Există trei surse de acest fel: mijloacele proprii ale agenților economici, mijloacele populației, investițiile străine. În următorii ani, în condițiile dezvoltării economiei, anume acumulările interne trebuie să devină catalizatorul principal al activității investiționale. În acest scop este necesară elaborarea și realizarea "politicii de stat a economiilor", care ar permite

întreprinderilor și populației să acumuleze resurse și să le transforme în investiții. Pentru aceasta sunt necesare amendamente în politica fiscală, în sfera de credit, în politica veniturilor și în asigurarea riscurilor.

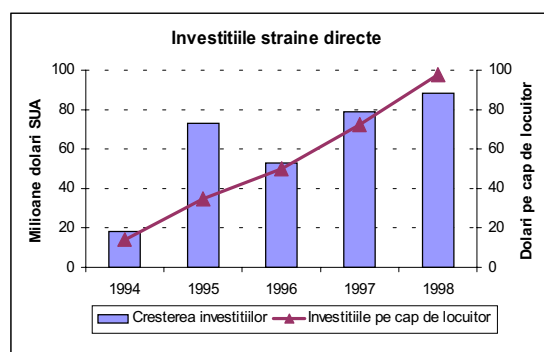
Supraviețuirea întreprinderilor moldovenești în mare parte depinde de fluxul investițiilor străine directe intrate în țară, care într-o perioadă relativ scurtă de timp permit:

- atingerea unui nivel de competitivitate pincipial nou al întreprinderilor pe baza utilizării tehnologiilor noi, know-how, introducerea noilor principii de organizare a producției și pregătire a cadrelor;
- creșterea generală a volumului de investiții, majorarea cotei lor în PIB până la nivelul necesar de realizare a reproducerii lărgite;
- creșterea gradului de integrare a Republicii Moldova în sistemul economic mondial bazat pe sporirea potențialului de export;
- sporirea veniturilor populației și reducerea șomajului.

Investițiile străine directe și de portofoliu sunt o sursă importantă de resurse pentru restructurarea întreprinderilor. Cota investițiilor în capitalul fix al întreprinderilor cu participarea capitalului străin în 1998 a alcătuit 29% din volumul lor total. Aceste investiții au fost mai eficiente din punct de vedere al modernizării și reînnoirii producției (în 1997 aceasta se referă la întreprinderile “Knauf”, “Vitanta”, “Zicos”, în 1998 circa trei sferturi din investițiile străine au revenit terminalului din Giurgiulești, “Lukoil”, “McDonalds”, “Green Hills”).

Volumul investițiilor străine pe cap de locuitor a constituit 98 dolari SUA. Dar este necesar de a sublinia faptul că în comparație cu alte țări cu economiei în tranziție acest volum este evident insuficient. Remarcăm doar că o cotă mică a acestor investiții este utilizată la formarea capitalului fix (în 1998 nu mai mult de 30-40%), partea considerabilă fiind cheltuită pe credite și mărirea fondului statutar.

Investitiile straine pe cap de locuitor (dolari SUA)		
	Cumulativ 1989-1998	1997-1998
Albania	132	27
Bulgaria	155	104
Croatia	349	174
Cehia	968	367
Estonia	947	480
Macedonia	97	72
Moldova	98	48
Ungaria	1652	331
Letonia	634	286
Lituania	422	346
Polonia	389	250
Romania	200	144

Atragerea investițiilor străine directe este strâns legată de liberalizarea comerțului exterior, de adoptarea regimului de comerț liber cu țările Uniunii Europene. Astfel, Acordul de Asociere (Association Agreement) pentru Polonia, Ungaria, Cehia, România și Bulgaria a intrat în vigoare în anul 1995. Estonia și Letonia au ratificat acest acord în anul 1995, iar Lituania – în 1996. În cadrul acestui acord, țările menționate au semnat niște condiții speciale de creare a zonei de comerț liber, ce ar permite atragerea în mod mai intens a investițiilor străine directe: dacă în anul 1994 investițiile străine directe în țările Europei Centrale și de Est și țările Baltice au constituit 3,8 miliarde dolari, atunci în anul 1995 ele au atins cifra de 9,7 miliarde dolari. Conform informațiilor furnizate de experții BERD, în 1998 fluxul investițiilor străine directe în

aceasta zonă a depășit suma de 16 miliarde dolari.

Partea de bază a investițiilor străine în Moldova e orientată spre complexul agro-industrial și servicii, preponderent în întreprinderile mijlocii și mici. O importanță strategică au investițiile în producerea utilajelor, a cimentului și ghipsului, obiectelor de infrastructură – terminalul pe Dunăre, aeroportul din Chișinău, electrificarea căii ferate Razdelinaia-Ungheni și reconstrucția auto-magistralelor de bază.

Pentru re tehnologizarea întreprinderilor are o perspectivă leasingul, crearea instituțiilor financiare cu concursul investitorilor străini – coproprietari ai întreprinderilor din Moldova, care primesc utilaj și deservirea lui prin leasing.

Investițiile de portofoliu (cumpărarea de către companiile și băncile străine a acțiunilor întreprinderilor moldovene), în scopul neutralizării caracterului lor temporal și speculativ, sunt binevenite să fie orientate la finanțarea acestor întreprinderi în schimbul unei anumite cote din capitalul statutar.

Energetica, restructurarea gospodăriilor agricole, infrastructura transportului, serviciilor comunale, construcțiilor și sferei sociale sunt atribuite sferelor prioritare pentru realizarea Programului de Investiții Publice.

Alte sectoare cum sunt telecomunicațiile, transportul public, industria, comerțul – trebuie să constituie sfera investițiilor sectorului privat. Primul Program de Investiții Publice a fost elaborat pentru trei ani, 1995-1997; noul program este preconizat pentru anii 1998-2000. Finanțarea PIP se efectuează din propriile resurse ale țării și din contul împrumuturilor externe și donațiilor. Guvernul a selectat 36 proiecte investiționale pentru al doilea PIP. Mai mult de 60% din volumul total al finanțărilor revin proiectelor din energetică, transporturi și gospodăria comunală, adică la modernizarea țării.

Ameliorarea mediului investițional creează premise de bază pentru schimbările pozitive. În acest scop sunt necesare reducerea riscurilor politice și previzibilitatea politicii economice, protecția legislativă a dreptului de proprietate, facilitarea circulației libere a capitalului, dezvoltarea pieței funciare și spațiului locativ, îmbunătățirea managementului pe piața de capital.

În calitate de acțiuni concrete în vederea ameliorării mediului investițional reieșind din experiența țărilor europene în perioadele critice sunt:

- stimularea activității băncilor comerciale în creditarea pe termen lung a sectorului real (subvenționarea ratelor dobânzii pe împrumuturi, diferențierea cotelor alocațiilor în fondurile de rezervă ale băncilor, etc.);
- dezvoltarea rețelei structurilor specializate în finanțarea investițională – băncile de investiții, companiile de leasing, precum și orientarea instituțiilor de finanțare nebancare spre activitatea investițională (fondurile investiționale de privatizare, companiile de asigurare, fondurile de pensii);
- legalizarea repatrierii capitalului – mijloacelor care, deși se consideră străine, pot servi drept o sursă enormă de finanțare a economiei Moldovei;
- simplificarea procedurilor tenderelor pentru proiectele individuale de privatizare contra bani, precum și a procedurilor pentru investițiile de portofoliu și procurarea acțiunilor întreprinderilor moldovene de către investitorii străini;
- dezvoltarea sistemului de asigurare a investițiilor.

O cale de ameliorare a climatului investițional este crearea avantajelor investiționale în comparație cu țările vecine. Problema constă în faptul că țările vecine ale Moldovei – Ucraina (cu o populație de 52 milioane locuitori) și România (22 milioane) prezintă un interes evident mai sporit pentru investitorii străini, având piețe și cerere internă considerabil mai mari. Este inefficient de a investi într-un proiect mare pe teritoriul Moldovei, cu o piață mică de desfacere și a exporta producția în piețele vecine. De aceea este strict necesară crearea condițiilor mai atractive pentru investiții în comparație cu țările vecine.

Liberalizarea comerțului exterior. Politica unui comerț exterior liber favorizează creșterea economică. Aceasta presupune în primul rând transmiterea tehnologiilor avansate și know-how în managementul afacerilor. Producătorii moldoveni ar putea prelua inovațiile întruchipate în mărfurile importatorilor. În scopul unei concurențe mai sănătoase pe piețele mondiale, o politică economică orientată spre export va stimula modernizarea firmelor locale. Pe o piață internă protejată astfel de pârghii practic nu funcționează.

Comerțul internațional asigură Moldovei accesul pe piețele mari. Acest lucru este important pentru că într-o economie mică potențialul creșterii depinde de capacitatea întreprinderii de a rezista într-o concurență dură pe o piață mare, câștigând din cantitatea mărfurilor produse. Reducerea obstacolelor în relațiile comerciale internaționale prezintă o însemnătate vitală pentru țările mici. Experiența mondială arată că o politică protecționistă dură pentru o perioadă scurtă de timp poate da rezultate pozitive pentru țară. Pe termen lung însă, această țară se ciocnește de obicei cu piedici și mai mari - urmare a scăderii competitivității produselor sale. Politica protecționismului are doar efecte negative pentru o țară mică precum e Moldova, pentru că nu există siguranță că politica promovată de alte state va fi aceeași, prin urmare producătorii moldoveni pierzând mai mult decât ar fi câștigat.

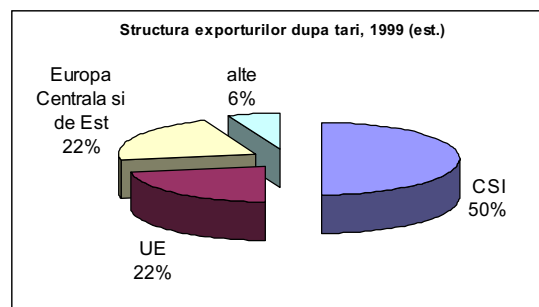
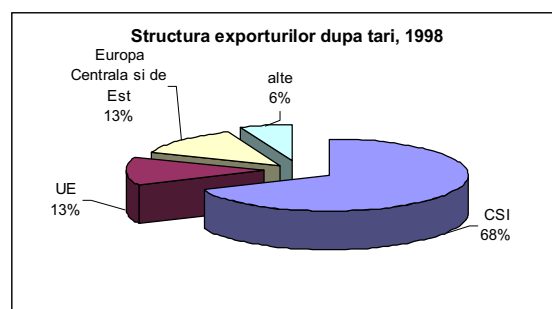
Aderarea Moldovei la diverse Uniuni și organizații de comerț, menite să diminueze barierele comerțului reciproc între state, este bineînțeles, o tendință importantă a politicii economice externe, care ar permite îmbunătățirea situației în sectorul real al economiei.

Structura economică a CSI, creată din nou în spațiul post sovietic, s-a dovedit a fi puțin eficientă. Piața internă a acestor regiuni care devine din ce în ce mai restrânsă, obstacolele neformale și nivelul prețurilor au avut o influență destabilizatoare asupra întreprinderilor moldovenești. Căutarea de noi piețe a condiționat creșterea ponderii țărilor ce nu fac parte din CSI în cifra de afaceri a comerțului exterior a Moldovei -

40 %. De fapt, este notoriu faptul că țările CSI, în primul rând Rusia, rămân în continuare piața de bază de desfacere pentru mărfurile moldovenești - aproximativ 70 % din export.

Același lucru se observă și în alte domenii. În comerțul exterior al Moldovei este deja timpul de a trece de la tactica de supraviețuire la o strategie de dezvoltare.

Statul ar trebui să depună unele eforturi pentru facilitarea accesului producătorilor moldoveni pe piețele europene, reducerea barierele tarifare și netarifare. Acesta ar fi unul din motivele urgente a aderării Moldovei la OMC (WTO), aderare ce ar fi urmată de încheierea acordurilor cu uniunile (structurile) europene de comerț (CEFTA, Uniunea Țărilor Baltice,

Acordul privind Comerțul Liber cu Uniunea Europeană). Politica economică externă liberală, bazată pe reducerea obstacolelor în comerțul Moldovei cu țările Uniunii Europene, prezintă un segment de legătură pentru încheierea acordului de asociere a Uniunea Europeană.

Posibilitatea de semnare a acordului de comerț liber a Moldovei cu țările Uniunii Europene va fi ridic de către Comisia Europeană după aderarea Moldovei la OMC. Acordul presupune un regim mult mai liber al comerțului între țările semnatare în cadrul îndeplinirii cerințelor OMC.

Din experiența altor state semnatare ale acestui acord, ne putem aștepta la următoarele:

- comerțul liber va aduce profituri însemnate sectorului real dacă există un mediu economic corespunzător în care firmele și persoanele sunt liberi de a-și alege modalitatea de realizare a business-ului lor;
- reducerea piedicilor în comerț, ca parte componentă a acordului privind comerțul liber ce nu trebuie să fie neapărat avantajoasă pe termen scurt pentru țările membre. Pe termen lung, reducerea restricțiilor comerciale va contribui la optimizarea plasamentului resurselor de producție, adică va duce la creșterea competitivității producției;
- pentru primirea hotărârii în favoarea semnării acordului privind comerțul liber, în primul rând trebuie să atragem atenția asupra unor obstacole cum ar fi barierele birocratice, corupția etc. Diminuarea lor va duce la creșterea veniturilor guvernului de la dezvoltarea sectorului real al economiei și practic va compensa diminuarea nivelului tarifului de import;
- calitatea de membru în OMC va însemna un punct de plecare pentru semnarea acordului de comerț liber cu Uniunea Europeană și va ușura țării participarea la negocierile ulterioare comerciale multilaterale;
- țara va primi dividende sociale în urma creșterii economice, creștere datorată măririi fluxului de investiții străine directe, și îmbunătățirea tehnologiilor. Investițiile și modernizarea producției industriale sunt elementele cheie în acordurile contemporane de comerț liber ;
- acordul privind comerțul liber va juca un rol important în accelerarea reformelor structurale în perioada de tranziție. Însă acordul nu va avea nici o influență pozitivă dacă procesul intern de reformare nu va fi consecvent.

În cele din urmă, în acțiunile Președintelui, Parlamentului și Guvernului, se observă o intensificare a atenției pentru sectorul real. Acest lucru este încurajator.

7. CLIMATUL DE BUSINESS: ÎN VIZIUNEA INVESTITORULUI

Deși economia Moldovei a înregistrat semnale de refacere pe parcursul anului 1999, totuși situația rămâne a fi foarte fragilă. Majoritatea companiilor din Moldova au înregistrat o descreștere dură în activitatea lor, în special în volumul de vânzări. Toate afacerile au simțit o lipsă de finanțare externă, chiar dacă pentru capitalul circulant au fost disponibile fluxurile interne, nesemnificative.

În anul 1999 a fost o perioadă foarte scurtă de stabilitate politică: două guverne au fost demise de forțele din opoziție. O dirijare scurtă a guvernului condus de reformistul Ion Sturza a adus unele tendințe pozitive în economie. Această perioadă a fost dinamică și pentru relațiile cu investitorii și donatorii internaționali și bilaterali, susținută de o fază accelerată de privatizare.

Ca rezultat al riscului crescând după criza financiară din regiune și instabilitatea politică, în anul 1999 sistemul bancar local a majorat rata dobânzii efective și a fost foarte precaut, ca nici odată, la creditarea afacerilor. În general, investițiile totale au scăzut atât în termeni reali cât și în raport la PIB.

Costurile majore al capitalului creditor au descurajat investițiile locale. De regulă, ca explicare se aduce politica monetară dură. Dar trebuie atras atenția asupra altor doi factori „ascunși”: 1. Creditarea masivă a sectorului public, în special pentru susținerea companiilor din sectorul energetic, care au mari datorii și generează altele noi; 2. Sistemul bancar autohton inefficient, care are costuri operaționale mari. Este clar că sistemul bancar necesită a fi consolidat.

Infrastructura pentru investiții rămâne a fi slabă și este la mijloc între economia centralizată și cea de piață și această situație, probabil, este principalul obstacol pentru investițiile locale și externe.

Pe parcursul anului 1999 au fost oferite următoarele oportunități pentru încurajarea investițiilor:

- Scutirea bunurilor importate (inclusiv echipament de oficiu, utilaj, alte echipamente și materie primă), utilizate drept contribuție la crearea și majorarea capitalului statutar al întreprinderilor cu capital străin de la tarifele vamale.
- Scutirea bunurilor importate (materie primă, semifabricate, etc.) de investitori cu scopul de producere a bunurilor pentru export de tarifele vamale.
- Întreprinderile au beneficiat de o reducere cu 50% a impozitului pe venit pentru 5 ani, fără careva obligații de vîndere a veniturilor sale valutare, în cazul dacă ponderea capitalului străin în fondul statutar depășește 250 mii dolari SUA și dacă venitul obținut de la realizarea produselor proprii (bunuri sau servicii) constituie 50% din total.
- Întreprinderile sunt scutite de impozit pe venit pentru trei ani dacă ponderea capitalului străin în fondul statutar depășește 1 milion de dolari SUA.

Și totuși, aceste oportunități acordate investitorilor străini nu pot compensa celelalte riscuri: instabilitatea macroeconomică și politică, modificarea continuă a actelor normative. Investițiile străine anuale în economia Moldovei au rămas la un nivel foarte jos - de 20 dolari pe cap de locuitor. Investitorii externi sunt îngrijorați de birocrăția și corupția autorităților din

Moldova, în special nivelul operațional jos. Investitorii ar prefera să se dezică de regimul fiscal privilegiat pentru a beneficia de „reguli de joc” clare și transparente.

Un alt subiect ce provoacă îngrijorare la toate companiile implicate în operațiuni de import-export sunt regulile vamale, care deseori se schimbă, creând situații de confuz între agenții economici și diverse persoane oficiale, care aplică diferite „standarde” și care deseori nu sunt familiarizați cu codurile mărfii. Mai mult ca atât, exportatorii se ciocnesc de un set de reguli administrative de reglare a fluxului de valută din și spre Moldova. În aceste condiții corupția este principala problemă pentru investitorii străini. Exportatorii sunt obligați în continuare să înregistreze valuta primită de la exportul de bunuri în băncile lor comerciale.

În Moldova principalele ineficiențe sunt create de așa-numitele **grupuri de interese**. Aceste grupuri de interese tind să-și mențină controlul asupra economiei și împiedică investițiile și proprietatea privată în așa sectoare cheie cum sunt vinificația, energia, transportul, telecomunicațiile, prelucrarea agricolă, tutungeria, serviciile hoteliere. În acest context, rolul fondurilor de investiții și privatizare (FIP) trebuie de menționat. FIP-urile trebuiau să devină un canal de investiții în companiile din Moldova, dar lipsa controlului public și de reglementare a activității FIP, lipsa de resurse proprii și de experiență financiară au transformat FIP într-o piedică principală pentru investițiile externe în economia Moldovei. În prezent FIP încearcă să consolideze proprietatea lor, care deseori se asociază cu schimbarea managementului existent.

Investitorii externi au simțit importanța organizării unei instituții – clubul investitorilor străini. Acest club a fost creat în august 1999 din inițiativa lui Mark Horton, fost reprezentant permanent al FMI în Moldova. Scopul acestui for neformal este:

- Discutarea evoluției economice și perspectivele țării;
- Totalizarea experienței companiilor care merg bine pentru ajutorarea noilor în depășirea principalelor obstacole și probleme;
- Organizarea de întâlniri cu oficialitățile locale;
- Analiza posibilităților pentru atragerea investițiilor noi în Moldova.

Către decembrie 1999 deja au avut loc trei întruniri, care au adunat reprezentanți ai Corporației Financiare Internaționale (IFC), Western NIS Enterprise Fund, BERD, Africa-Israel Fund, Coca-Cola, IPC Germania, SIIF din Franța, Voxtel, Sudzucker, Esastampa (Italia), Eurofarm (România).

Accesul liber la pământ este crucial pentru investițiile străine, în special într-o țară agrară precum este Moldova. Instituțiile internaționale încearcă facilitarea investițiilor în localitățile rurale prin inițierea diferitor programe (de exemplu, Rural Finance Corporation prin acordarea de asistență tehnică). Sigur că o diferență mare va face atragerea unor investitori mari, specializați în agricultură, care vor veni cu bani, tehnologii, personal experimentat.

Din păcate, climatul investițional, după o scurtă îmbunătățire în primăvara-vara lui 1999, este distorsionat considerabil. Moldova serios și-a afectat imaginea sa și merge spre riscul de a intra în categoria țărilor „neglijate”, pierzând locul său în lista investitorilor.

8. COSTURILE SOCIALE ALE REFORMELOR

Decada în tranziție se caracterizează printr-o degradare socială și economică profundă. Schimbările ce s-au produs nu au justificat așteptările populației. Din contra, ele au rezultat într-o deteriorare dramatică a condițiilor de trai, amplificând inegalitatea, fragmentarea societății și subminând coeziunea socială. Imitarea reformelor și instabilitatea politică cronică a condus la ruina suportului dezvoltării umane, impulsionează sărăcia, șomajul, criminalizarea puterii, dezmembrarea țesutului moral și instituțional al societății. Evoluția evenimentelor a ridicat următoarele întrebări: merită oare reforma asemenea costuri sociale și cât timp va fi nevoie populația să le îndure?

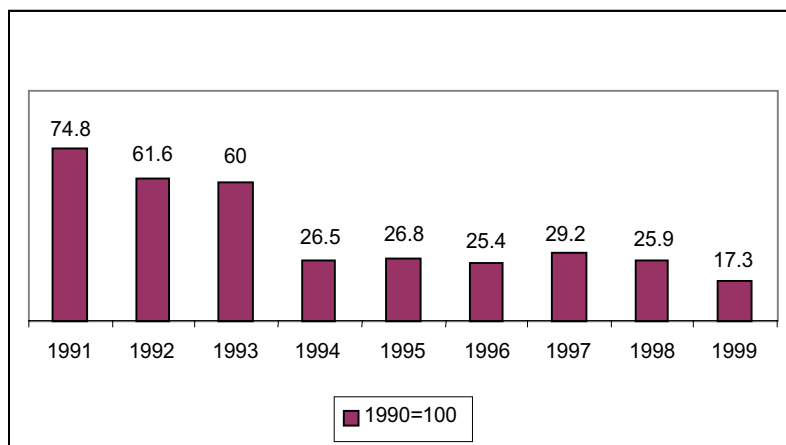
Declinul produsului intern brut, însoțit de lipsa dorinței politice de a promova adevăratele reforme au impus costuri sociale dure care s-au amplificat considerabil pe parcurs. Numărul persoanelor ce trăiesc sub nivelul subzistenței a atins către finele anului 1999 cifra de 1,7 milioane sau 45% din toată populația. Dispersia veniturilor a atins proporții necontrolabile: indicii de distribuție a veniturilor pe chintile este de 14,7 de vreme ce în a. 1991 el nu depășea cota de 7. Șomajul continuă să se răspândească în ritmuri mari, capturând în prezent circa 14% din populația economic activă. Bunăstarea, sănătatea și învățământul-componentele indicatorului dezvoltării umane-au cunoscut un regres accentuat pe toată durata celor zece ani de tranziție. Ca urmare Moldova a cedat 30 poziții în clasamentul *indicatorului dezvoltării umane* al ONU, coborând pe locul 104.

Impactul negativ al costurilor sociale a fost resimțit de întreaga societate, însă el a fost (și rămâne) extrem de dureros pentru bătrâni, invalizi, familiile numeroase și alte categorii social-vulnerabile. Astfel, povara reformelor economice este purtată preponderent de către păturile cu venituri joase, care de fapt au nevoie cel mai mult de protecție socială. Ca urmare, crește vulnerabilitatea și dependența socială a oamenilor. Acest lucru este confirmat și de rezultatele unui sondaj de opinie publică efectuat de Centrul de Investigații Strategice și Reforme și Fundația Soros –Moldova (apr. '99), care atestă că numai 5% din populație au simțit rezultatele benefice ale reformei, de vreme ce pentru 70% din respondenți nivelul de trai s-a înrăutățit.

Costurile sociale excesive ale tranziției au subminat considerabil *securitatea umană* apropiind-o la mulți indicatori de pragul critic. Dimensiunile acestui proces sunt alarmante și pot avea repercusiuni negative pe termen lung. În țară a crescut conștientizarea generală a faptului că securitatea umană se află într-un pericol deosebit. Conform datelor sondajelor sociologice, populația țării a indicat în topul preocupărilor curente problema „insecurității umane” ca fiind cea mai acută, în special evidențiind asemenea componente ale ei ca securitatea economică, pericolele pentru sănătate și securitatea personală. În prezent indicatorul sintetic al securității umane constituie doar 1/3 din valoarea sa „pre-tranzitorie”, fiind unul din cel mai mic printre țările în tranziție.

Inflația înaltă și declinul substanțial în produsul intern brut ce s-au produs la fazele inițiale ale reformei, fiind însoțită pe parcurs de evaziunea fiscală și corupție au erodat considerabil veniturile reale ale populației. Cumulativ pe toată durata deceniului în tranziție declinul activelor

Fig.8.1. Erodarea veniturilor reale ale populației

Sursă: CISR/calculule autorilor

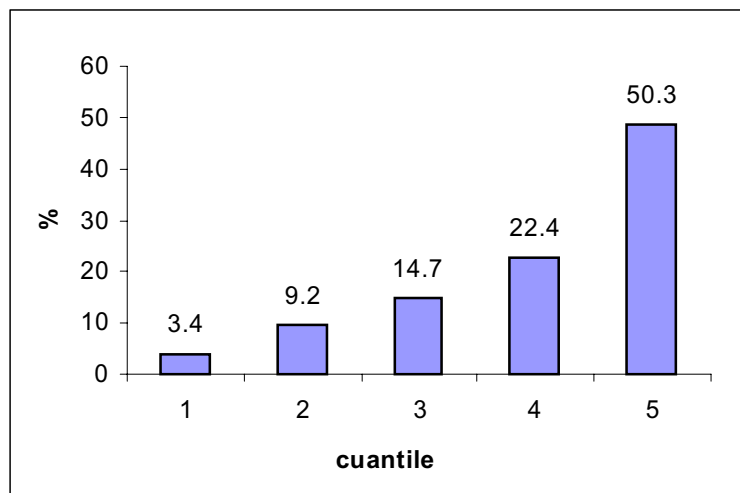
lichide ale populației a atins cota de minus 83%. La finele anului 1999 valoarea reală a veniturilor individuale ale populației alcătuia doar 17% din cea a anului 1990. De remarcat faptul că deprecierea veniturilor reale s-a manifestat în ritmuri mai accentuate decât declinul produsului intern brut ceea ce a impulsionat răspândirea sărăciei.

Asimetriile distribuționale generate de imperfecțiunea mecanismelor de retribuire a muncii au provocat o diferențiere a veniturilor necunoscută anterior. Adâncirea *inegalității și a stratificării sociale* este cauzată preponderent de următoarele evenimente:

- liberalizarea structurii salariilor ca urmare a anulării barierelor birocratice în politica de remunerare și sporirea ponderii surselor netradiționale de venit,
- reducerea și eliminarea parțială a subvenționării de către stat a serviciilor și produselor publice,
- dezvoltarea sectorului privat și extinderea gradului de flexibilitate pe piața muncii,
- privatizarea, participarea investitorilor străini în portofoliul de capital și formarea intermediarilor financiari.

Fig. 8.2. Polarizarea societății după venituri, 1999

Inegalitatea veniturilor „noilor bogați” și „noilor săraci” continuă să se accentueze. Comparabil cu anul 1990, coeficientul Gini, care arată gradul de diferențiere în distribuirea veniturilor disponibile ale populației, a sporit de 1,7 ori atingând la finele anului 1999 cota de 44,1. Acesta este unul din cele mai înalte ritmuri de stratificare socială înregistrate până în prezent în statele aflate în tranziție.

Sursă: CISR/calcululele autorilor

Este destul de simptomatic faptul că de pe urma acestei „metamorfoze distribuționale” au avut de suferit în mare măsură păturile social vulnerabile ale populației-familiiile cu mulți copii, bătrânii, șomerii, invalizii care de obicei sunt plasați în chintila întâia- cea mai săracă. Spre exemplu, la momentul introducerii monedei naționale-leul moldovenesc în a. 1993- prima chintilă deținea 4,9% din veniturile globale ale populației, iar chintila a cincea 44,8%. Astăzi acest coraport este respectiv de 3,4% și 50,3%. Astfel bogații devin mai bogați, iar săracii-mai marginalizați. Persoanelor cu venituri medii, care, de altfel, constituie majoritatea populației le revin doar 46,3% din veniturile globale. Acesta reprezintă un argument convingător, conform căruia clasa mijlocie în Moldova este încă destul de firavă și nu poate servi drept amortizor pentru costurile reformei economice.

Reducerea capacității de cumpărare a populației a condus la diminuarea consumului individual și apariția subnutriției. Dintr-o societate cu deficit pe piața de consum, cum era Moldova în debutul reformei economice, astăzi țara s-a transformat într-o societate cu consum redus. Diminuarea s-a produs la toate *componentele consumului* (servicii, produse alimentare și mărfuri industriale), însă ea este mai accentuată la produsele alimentare de bază cum ar fi carnea – minus 57%, laptele – minus 49% și peștele – minus 84%. Regresul consumului s-a apropiat amenințător de nivelul critic, punând în pericol dezvoltarea normală a individului ca ființă umană. Conform datelor CISR bazate pe sondajul BGC astăzi mai puțin de 10% din populație (respectiv, categoriile de cetățeni cele mai asigurate) are posibilitatea să mențină un nivel de consum similar cu cel din anul 1990. Totodată, cca. 10% din populație consuma mai puțin de

1500 calorii, ceea ce reprezintă, după FAO, limita de subnutriție maximă. Media de consum pe cap de locuitor a constituit, în Republica Moldova, 1980 calorii, în timp ce pragul stabilit de FAO e de 2500 calorii. De remarcat faptul că subnutriția astăzi afectează nu numai oamenii cu venituri mici, ci parțial și pe acei cu venituri medii care sunt angajați în sfera bugetară (învățători, funcționari publici, lucrători medicali), din cauza reținerilor frecvente în plata salariilor.

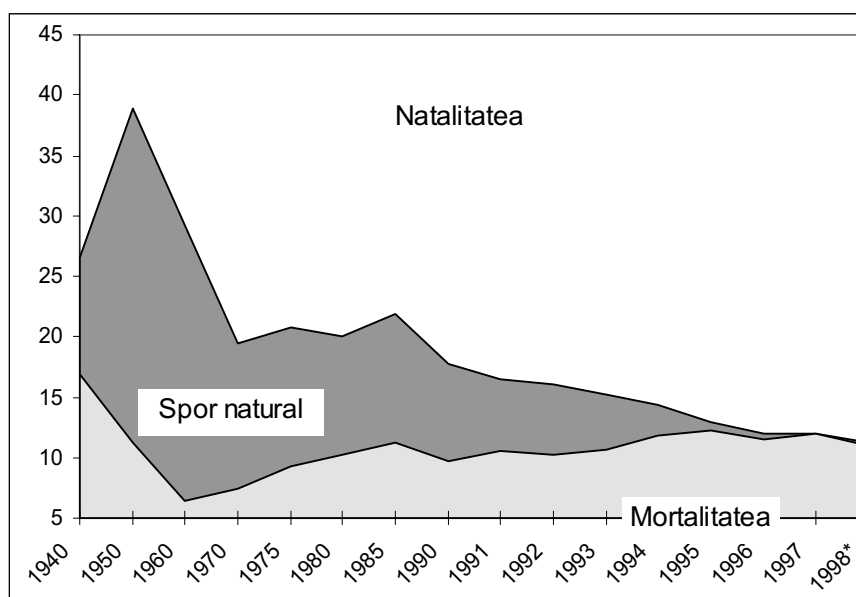
Efectul direct al subnutriției s-a resimțit asupra *parametrilor demografici și stării sănătății* publice. Exponentul calității sănătății-speranța de viață-continuă să se deterioreze substanțial. Comparativ cu 1991, durata vieții s-a micșorat cu 7% reprezentând în prezent 70,7 ani pentru femei, 63,2 ani pentru bărbați. Crește incidența morbidității cronice și celei infecțioase. Țara se află în pragul unei explozii epidemice de tuberculoză și SIDA. Situație precară se constată și în sectorul ocrotirii sănătății copiilor. Din cauza imunizării insuficiente și a nutriției proaste (care acoperă doar 40% din valoarea energetică minimă zilnică a copiilor) crește numărul patologiilor serioase în dezvoltarea normală a copiilor. Astăzi aproape fiecare al cincilea copil suferă de careva dereglări fizice sau mintale.

Nedispunând de mijloace financiare pentru a acoperi costul tratamentului, marea majoritate a populației abandonează serviciile costisitoare ale

instituțiilor medicale specializate și se auto-tratează în condiții casnice. Ca urmare circa 60% din numărul total de decedați și 30% din decesele copiilor sunt înregistrate acasă. Acest fapt a condus la situația când rata mortalității se menține la un nivel înalt - 11,1 la 1000 locuitori, fiind de 3 ori mai mare ca media europeană. Destul de alarmant se manifestă tendința creșterii ratei mortalității la populația economic activă. Comparabil cu 1993, nivelul ei a crescut de 1,1 ori, constituind în prezent 41,6% din structura mortalității generale.

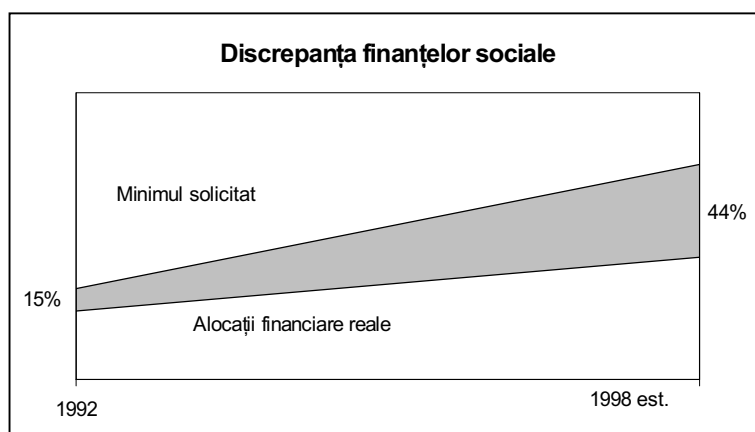
Unul din factorii principali ai crizei dezvoltării umane în Moldova este insuficiența resurselor financiare ce sunt alocate pentru nevoile sociale. Deși cota cheltuielilor sociale în PIB este destul de înaltă - 22% din PIB ceea ce-i comparabil chiar nivelul statelor din occident, păstrarea intactă a naturii beneficiilor sociale a subminat viabilitatea

Fig.8.3

Sursă: studiile CSP al MS

Fig.8.4.

Sursă: CISR/calcululele autorilor

finanțelor sociale lipsindu-le de o bază durabilă. Plus la aceasta alocarea nechibzuită a resurselor, însoțită de colectările scăzute a contribuțiilor sociale, a lărgit discrepanța dintre angajamentele sociale și posibilitățile financiare. Dacă în 1990 magnitudinea acestui fenomen constituia 15%, atunci în 1998 decalajul financiar a atins cota de 44%. Acesta este un semnal că viabilitatea finanțelor sociale se află pe muchia crizei.

În pofida bunelor intenții ale factorilor de decizie sistemul de asigurări sociale nu este echitabil. Caracterul implicit al înlesnirilor sociale a lărgit gradul lor de dispersie. Tot mai frecvent de aceste indemnizații beneficiau persoanele cu venituri medii și înalte. Conform unui studiu efectuat de către Banca Mondială în primul semestru al anului 1999 circa 1/3 din transferurile sociale au fost alocate păturilor înstărite ale populației. În general, sistemul curent al protecției sociale este inefficient și extrem de costisitor pentru întreaga economie. Dublarea și condițiile lejere de eligibilitate au condus la creșterea substanțială a facilităților sociale. Moldova, la fel ca și alte state din CSI are un spectru larg de înlesniri sociale pentru anumite categorii sociale considerate „demne” și care nu sunt neapărat nevoiașe. În general circa 1,3 milioane persoane au beneficiat de aceste înlesniri. Deși acțiunile întreprinse ulterior în domeniul raționalizării cheltuielilor publice au redus întrucâtva numărul facilităților sociale, ele rămân a fi în continuare mari. Către mijlocul anului 1999 ele capturau circa 8 la sută din PIB.

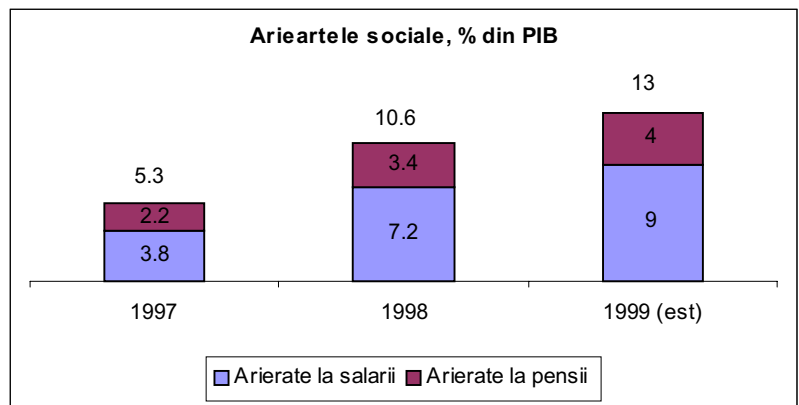
Incapacitatea guvernului de aș-i onora angajamentele sociale a cauzat o creștere explozibilă a *arieratelor*. A devenit normă neachitarea cronică a salariilor, pensiilor și altor indemnizații sociale. Arierele sectorului public către funcționarii publici, pensionari și furnizori (în special cei de resurse energetice) au înregistrat o creștere constantă încă începând cu mijlocul anilor '90, atingând către finele anului 1999 aproape 1/4 din PIB. Pe parcursul ultimilor cinci ani

situația s-a înrăutățit din cauza combinării continue a planificării unor venituri exagerate, lipsei rezervelor pentru șocurile anticipate de cheltuieli și lipsei unui monitorizări asupra cheltuielilor autorităților publice, care împreună au creat o situație de „arierate planificate”.

Deși pe parcursul celor zece ani de tranziție au fost întreprinse tentative de a schimba sistemul de protecție socială, practic el a rămas nereformat, păstrându-și forma sa inițială pre-tranzițională. Deturnarea de fonduri, cheltuielile implicite și rigiditatea operațională confirmă că protecția socială este dezintegrată insolvabilă. Privatizarea „stângace” a serviciilor medicale și cele educaționale au deteriorat și mai mult activele sferei sociale, limitând accesul la aceste servicii doar pentru un cerc restrâns de pături înstărite ce-și pot permite asemenea lux.

Alocările și compensațiile pentru familii în contul serviciilor publice sunt implicite și acordate într-un mod aproape similar cu cel al acoperirii universale. Subvenționarea încrucișată a tarifelor la energia termică și electricitate a fost cel mai vulnerabil punct al sistemului protecției sociale. Aceste subvenții absorb circa 20% din veniturile bugetului public și sunt convenabile doar pentru întreprinderile care produc/furnizează resurse energetice. Sistarea acordării subvențiilor s-ar putea lovi de bariere instituționale considerabile, dându-i acestei probleme un colorit politic. Capacitatea administrativă a instituțiilor sociale este prea slabă și acest fapt ar

Fig.8.5.

Sursă: CISR/calculule autorilor

putea fi o barieră serioasă în calea implementării reformelor. Pe lângă aceasta, lipsa de informare privind scopurile și spectrul reformelor sociale a dus la consolidarea pozițiilor oponenților și la intensificarea obiecțiilor despre succesul reformelor.

Efectul cumulativ al înrăutățirii profunde a nivelului de trai al populației și-a găsit reflectare în *pauperizarea* masivă a populației. Incidența acestui fenomen a devenit tot mai frecventă cuprinzând în orbita sa noi grupuri sociale. Conform unor estimări ale PNUD-Moldova astăzi circa 80% din populație are venitul zilnic sub doi dolari. Deși nu există încă o cuantificare oficială a pragului sărăciei în republică, totuși drept scală preliminară pot servi estimările obținute în urma Sondajului bugetelor gospodăriilor casnice. Conform lui în a. 1997 circa 35% din populație se afla sub pragul absolut al sărăciei de 82,1 lei lunar pentru o persoană. Criza regională din 1998 care a contribuit la declinul brusc al PIB-ului Moldovei a intensificat mai mult sărăcia. Utilizând același prag al sărăciei absolute deja la începutul anului 1999 circa 46% din cetățeni erau săraci. Drept rezultat putem concluziona, că sărăcia avansează cu ritmuri intense ceea ce va afecta serios viabilitatea politicilor sociale.

Gravitatea situației se complică prin faptul că sărăcia, care la începutul tranziției se credea că este temporară, se transformă într-un fenomen de lungă durată, capabilă să însoțească realitatea Moldovei pe mulți ani înainte. Argumentele pentru această constatare sunt următoarele:

- suportul instabil și fragil al veniturilor individuale;
- vulnerabilitatea economiei Moldovei de mediul extern;
- diminuarea semnificativă a dimensiunilor forței de muncă angajate;
- capacitatea redusă a unităților economice de a absorbe forța de muncă excesivă;
- insolvabilitatea sistemelor de asistență socială.

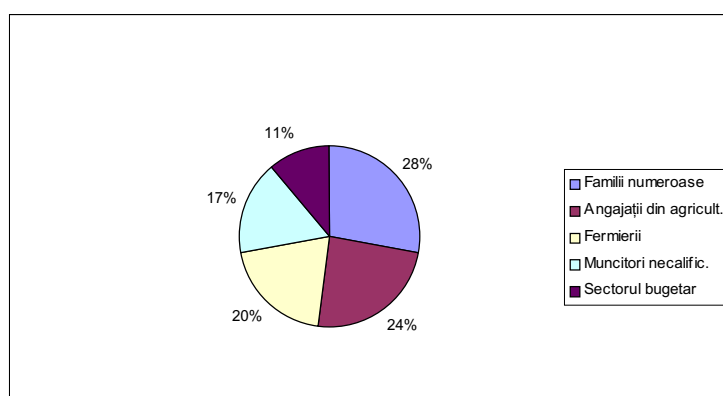
Din punct de vedere al politicilor macroeconomice sărăcia în Moldova este un fenomen al peții muncii cauzat de reducerea posibilităților de remunerare a muncii în economie. Frecvența sărăciei în rândurile persoanelor sărace angajate, în special al celor din sectorul agricol demonstrează imperfecțiunea politicilor de salarizare și a celor de creare a locurilor noi de muncă. Estimările aproximative indică necesitatea relocării a circa 7 procente din PIB pentru combaterea sărăciei, mijloace care în condițiile unui declin economic profund sunt practic imposibil de alocat.

În prezent spectrul sărăciei este mult mai variat și mai complex ca în debutul tranziției. În afară de familiile numeroase, persoanele cu handicap și bătrânii solitari care tradițional trăiau sub pragul sărăciei, astăzi acest flagel social s-a răsfrânt și asupra angajaților din sectorul agrar, șomerilor, și chiar lucrătorilor ne-calificați din sfera

bugetară. Toate aceste grupuri sociale depășesc cu mult mediana pe țară a sărăciei (45%). De remarcat faptul că prezența copiilor este cel mai strâns corelată la probabilitatea de a fi afectat de sărăcire. Aceasta are loc din cauza „poverii dependenței”- necesitatea de a întreține din unul sau două câștiguri membrii nesalarizați ai familiei. Drept rezultat se intensifică formarea „pungilor de sărăcie” ceea ce va amplifica stigmatizarea și marginalizarea unor grupuri sociale.

Situația se agravează și prin faptul că în condițiile sărăcirii în masă, când marea majoritate a populației nu poate să-și asigure nici măcar acele standarde modeste de trai pe care le-a avut odinioară, în acțiunile „noilor bogați” se manifestă un comportament irațional de consum și o afișare demonstrativă a avuției lor. Acest fenomen (ținând cont de sursele

Fig. 8.6. Profilul „noilor săraci”

Sursă: sondaje sociologice și datele BG,C, '98,

dubioase de venit) nu poate să nu provoace antagonisme în societate.

În condițiile pauperizării masive și a insecurității umane accentuate, când marea majoritate a populației se află la limita existenței biologice, lupta pentru supraviețuire devine preocuparea majoră. Întrucât ocuparea oficială a devenit mai puțin sigură, iar șansa de a găsi o muncă remunerată este tot mai nesemnificativă, căi netradiționale sunt utilizate, cum ar fi:

- comerțul mărunț stradal,
- darea în chirie a apartamentelor și locuințelor;
- prestarea serviciilor de transport utilizând autovehicolele proprii;
- migrația de muncă neoficială;
- comercializarea produselor agricole.

Astfel când posibilitățile statului de satisfacere a necesităților sociale ale populației sunt limitate, *autoangajarea individuală și antreprenoriatul privat* se manifestă ca factori noi în asigurarea securității economice, ca instrument de „autoprotecție” a oamenilor în perioada dificilă. Reforma proprietății și inițiativa privată au modificat structura angajării în câmpul muncii în Moldova: în perioada 1995-1998 ponderea lucrătorilor la întreprinderile aflate în proprietate publică s-a redus de la 34% la 26%, în timp ce la întreprinderile private ea s-a majorat de la 60% până la 66%, iar pentru proprietatea mixtă – de la 6,4% până la 8%.

Analiza retrospectivă arată că una din cele mai răspândite metode de a câștiga mijloace pentru existență a devenit autoangajarea. Pe parcursul a 5-7 ani în Moldova a apărut o categorie socială nouă, ce-și creează independent sfera de muncă și noi locuri de muncă. Acestea sunt întreprinderile mici de producere și prestare a serviciilor, angajarea individuală în sfera socială (medicină, învățământ), însă cel mai răspândit este comerțul privat.

Datele sondajului sociologic și analiza bugetelor gospodăriilor casnice arată că în țară mai mult de 40% (iar în localitățile rurale peste 60%) din volumul veniturilor provin din autoangajare, activități individuale, etc. În majoritatea cazurilor aceasta este economia neformală, subterană. *Micul business*, consumând foarte puține mijloace din sursele centralizate, *este sectorul de supraviețuire*, a celor care și-au pierdut locul de muncă, militarii în rezervă, familiile tinere și în etate. Este sectorul de autoafirmare și practic unicul sector de însănătoșire a grupurilor sociale (marginale, care se transformă). Antreprenorii mici și mijlocii sunt tot mai puțin dependenți de stat și prin extinderea sferei lor de activitate reduc șomajul. În perioada de tranziție, cea mai importantă funcție a micului business este asigurarea supraviețuirii păturilor vulnerabile ale populației în condițiile crizei economice prin auto-angajare și asigurarea mijloacelor suplimentare de existență.

Deși dimensiunile antreprenoriatului devin din ce în ce mai semnificative, acest gen de activitate se confruntă cu o serie de impedimente economice, financiare și administrative: povara fiscală; accesul limitat și dificil pe piața externă; procedura lungă de înregistrare a firmei; birocrăția, corupția; lipsa de experiență managerială.

La fel ca și în alte state din CSI *migrația forței de muncă* a devenit modul cel mai rapid și deseori cel mai riscant de câștig. Nefiind în stare să găsească în Moldova oportunități productive de câștig persoanele cele mai întreprinzătoare pleacă peste hotare în căutarea unui loc de muncă în calitate de lucrători temporari. Pentru marea majoritate din ei aceasta este unica sursă de venit. Incidența acestui fenomen devine tot mai frecventă în ultima vreme căpătând proporții semnificative. Conform unor estimări neoficiale dimensiunea migrației de muncă este de circa 250-300 mii persoane anual. Numai în Moscova și suburbiile ei lucrează peste 40 mii moldoveni.

Însă cifra oficială a migrației este cu mult mai mică. În a. 1998 doar 12,5 mii persoane au fost înregistrați oficial ca lucrând peste hotare. Marea majoritatea a lor, circa 5 mii persoane, au fost angajați în Rusia, în Cehia-peste 2 mii, Ucraina -500 persoane. Contingentul celor ce pleacă la lucru peste hotare este destul de pestriț, însă predominat

sunt profesiile de zidari, chelneri, menajere și șoferi. Nu sunt excepții cazurile când medicii, programatorii și cercetătorii științifici sunt solicitați pe piața externă. În general circa 2/3 din numărul celor ce pleacă sunt persoane cu studii superioare și medii de specialitate. Geografia migrației de muncă este destul de variată și cuprinde Rusia, Ucraina, Belarus, Ungaria, România, Grecia, Israel și alte state.

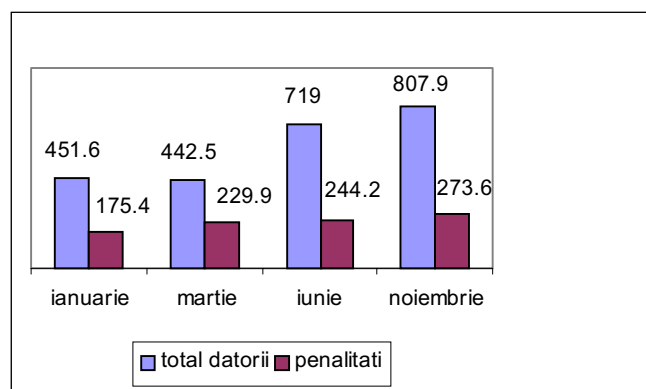
Migrația de muncă poate aduce rezultate benefice (familiarizarea cu noile tehnologii și metode de lucru, studierea avansată a limbii străine, sporirea fluxului valutar în republică) dacă ea este reglementată și are un cadru legal adecvat. În cazul Moldovei cei care plecarea la lucru peste hotare o fac de regulă în afara oricărui suport legal. Persoanele pleacă, ca “turiști”, angajându-se acolo la “negru”. Acest fapt îi expune pe lucrători la diferite riscuri, neasigurându-le din partea statului nici o protecție socială. Evident este necesar de direcționat migrația de muncă în albia legală, formalizând-o în cadrul acordurilor interstatale. Acest lucru a început deja, Moldova având acorduri interguvernamentale în domeniul reglementării migrației forței de muncă încheiate cu majoritatea statelor CSI. Însă această activitate trebuie extinsă și în raport cu acele state din Europa Centrală și de Est unde fluxurile migratorii sunt tradiționale.

În șiragul evenimentelor sociale ale decadei în tranziție anul 1999 s-a dovedit fi pentru Republica Moldova un an al contrastelor. Situația înregistrată la finele anului 1999 se caracterizează printr-un mixaj de rezultate controversate. Pe de o parte, s-au manifestat unele tendințe pozitive firave macroeconomice, iar pe de altă parte, nivelul de trai al populației a continuat să se agraveze. Performanțele atinse nu s-au materializat în beneficii tangibile pentru populație. Atât guvernului cât și populației i-a devenit clar că povara costurilor acumulate pe perioada decadei în tranziție este prea mare pentru a fi eliminată în scurt timp. „Marele salt” în revitalizarea economiei nu s-a produs.

Indicatorul sintetic al nivelului de trai-veniturile reale ale populației-au cunoscut o cădere semnificativă. Conform calculelor preliminare ele vor fi în anul curent cu 25% mai mici ca cele înregistrate în anul precedent. Acest fenomen este cauzat în mare parte de devalorizarea surselor de venit ale populației și, în primul rând, al salariilor și pensiilor. Datele statistice atestă că salariul mediu din economie acoperă doar 46% din bugetul minim de consum, de vreme ce în 1998 „greutatea” lui constituia 53%. Valoarea extrem de joasă a surselor de venit, precum și incertitudinea achitării lor confirmă că insecuritatea bunăstării populației se aprofundează în continuare.

Deși încasările în Fondul Social au cunoscut o ameliorare modestă pe parcursul anului 1999, ele rămân a fi mult prea mici față de necesitățile reale. De exemplu pentru achitarea la timp a pensiilor sunt necesare încasări zilnice în valoare de circa 3 milioane lei. Efectiv se colectează doar 1,2-1,5 milioane lei. Motivul disciplinei fiscale joase îl constituie insolvabilitatea financiară a agenților economici de a-și onora obligațiunile sale față de Fondul Social. Astfel stocul total al datoriilor agenților economici către Fondul Social alcătuia la 1 octombrie 1999 cifra de 770,9 milioane lei, majorându-se de la începutul anului cu 70,7 %. De remarcă faptul că mai bine de 1/3 din ele sunt penalități care în fond constituie „bani

Fig. 8.7. Datoriile agenților economici către Fondul Social, 1999

Sursă: CISR/calculele autorilor

morți” dat fiind probabilitatea extrem de redusă în colectarea lor.

În scopul facilitării stingerii parțiale a restanțelor la plata pensiilor și reducerii datoriilor agenților economici din agricultură față de Fondul Social Guvernul republicii Moldova a emis în iulie 1999 o hotărâre prin care se de a livra grâu, orz, floarea soarelui, porumb și zahăr în contul datorii față de Fondul Social. Astăzi putem constata că și această intenție nu s-a încununat de succes. Datele statistice atestă că unitățile economice agricole sunt refractare față de această idee. Până la ora actuală pensionarilor le-au fost livrate doar 39 mii tone de grâu din roada nouă din cele 104 mii tone preconizate. De-asemena, pensionarii au primit doar ceva mai mult de trei mii tone de orz din cele 8,7 mii tone planificate și numai 1682 tone de floarea-soarelui din cele 22 mii tone preconizate. Și mai mici sunt cantitățile de porumb și de zahăr livrate de agenții economici în contul datoriilor față de Fondul Social. Din cantitatea de 109,5 mii tone de porumb, stipulată în hotărârea de Guvern, au fost livrate pensionarilor doar 863 tone, ceea ce constituie 0,8%, iar din cele 20 mii tone de zahăr pensionarii au primit doar 7,6 tone sau 0,004%.

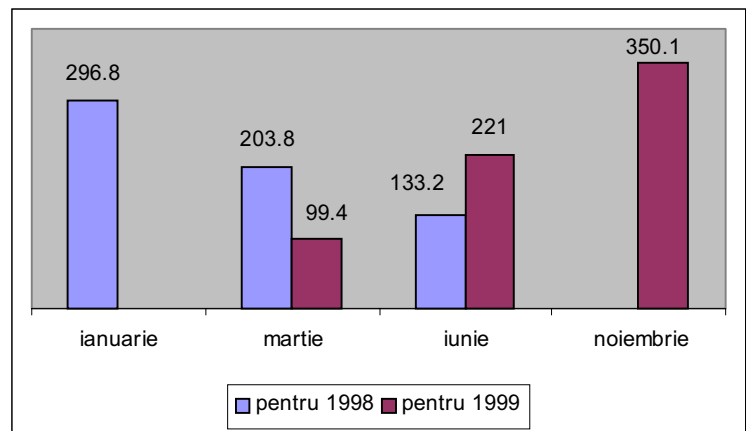
Ca o derivată a suportului financiar instabil al Fondului Social apar datoriile față de pensionari care continuă să se mențină la un nivel înalt -8,4% din PIB. Trebuie de menționat că pe parcursul anului 1999 au fost întreprinse măsuri de a reduce din handicapul restanțelor la pensii. Au fost combinate achitări ale datoriilor în bani, precum și în natură sau în contul serviciilor comunale. Ca urmare stocul datoriilor istorice către pensionari s-a micșorat cu 244,4 mil. lei. Însă efectul benefic al acestor intenții a fost subminat de către datoriile curente ale Fondului Social care pe parcursul anului 1999 au manifestat o creștere explozivă de 5,7 ori. Astfel viabilitatea finanțelor sociale este șubredă nedispunând de un suport durabil.

Situație similară s-a înregistrat și în domeniul stingerii datoriilor la salarii. Deși stocul total al arieratelor s-a redus pe parcursul anului 1999 cu 12% valoarea lor rămâne a fi impresionantă -14% din PIB ceea ce depășește cu mult cota lor înregistrată în anul precedent. În instituțiile bugetare datoriile la plata salariilor s-au majorat de 1,33 față de perioada respectivă a anului 1998.

Analiza proceselor socio-economice a decadei în tranziție și a anului 1999 a confirmat încă o dată regula: tergiversarea reformelor sociale și politizarea lor contribuie la erodarea nivelului de trai și aprofundarea insecurității umane. Fiind constrânși de dezechilibrele fiscale și stratificarea excesivă a colectivității, factorii de decizie au preferat scenarii tradiționale cu un grad cât mai mic de risc. Astfel s-a mers pe formula transformărilor treptate și parțiale, adică *cvasi reforme*, care, după cum atesta practica altor state din tranziție, s-au dovedit a fi mai costisitoare și mai dureroase pentru societate.

Pe lângă aceasta, tergiversarea transformărilor sociale a fost condiționată în mare măsură și de mediul în care ele se desfășoară. Gradul înalt de politizare a reformei, populismul politic, schimbările frecvente ale guvernului au erodat considerabil voința politică față de soarta reformării sferei sociale. Drept rezultat, cadrul conceptual al reformei suferă de abordare unilaterală (preponderent financiară), lipsită de coerență și consecutivitate. Ceea ce s-a întreprins pe parcursul a zece ani în domeniul sferei sociale poate fi calificat ca o combinație de măsuri fragmentare și paliative, aplicate sporadic într-un regim ad-hoc.

Fig.8.8. Restanțele la pensii pe a. 1999, mil. lei

Sursă: CISR/calcululele autorilor

Este clar că întărirea securității umane depinde în mare măsură de eficiența sistemului de protecție socială. Predestinația ei trebuie să corespundă noilor realii ale timpului, iar transformările concepute-promovate într-un mod sistemic și în corespundere cu următoarele trei criterii: eficacitate economică, echitate socială și fiabilitate politică.

Retrospectiva decadei în tranziție a demonstrat că *nihilismul social combinat cu slăbiciunea guvernării* au exercitat impact negativ asupra programelor sociale deteriorând serios standardele de trai ale populației. Reforma economică nu se limitează doar la reducerea deficitului bugetar, menținerea stabilă a monedei naționale sau ajustări structurale. Ea implică în primul rând extinderea gamei de opțiuni a oamenilor de a-și făuri un nivel decent de trai. O relansare echitabilă și durabilă a economiei nu poate fi asociată cu sărăcirea în masă și insecuritatea umană. Reforma care impune populației costuri sociale mari va fi lipsită de suportul coeziunii sociale, iar rezultatele ei vor fi fragile.

Neglijarea componentei umane și celei sociale în promovarea reformei economice în Moldova a condus la o deteriorare semnificativă a standardelor de trai ale populației. Sărăcia și inegalitatea veniturilor au pus în pericol securitatea umană. Evident, este necesară o abordare holistică ce ar asigura echilibrul între aspectele macroeconomice și umane ale reformei. Politicile economice bine chibzuite ar trebui să țină cont de implicațiile lor sociale și să evite pauperizarea populației.

În contextul tendințelor nefavorabile ale perioadei de tranziție se impune necesitatea axării atenției asupra dezvoltării umane. Omul și necesitățile sale vitale trebuie puse în centrul atenției și considerate drept obiective majore ale reformei economice. În acest sens agenda politicilor sociale este chemată să asigure prestarea mai eficientă și echitabilă a serviciilor sociale. Vectorul activităților viitoare trebuie să fie orientat la reducerea costurilor sociale ale reformei și neadmiterea căderii nivelului de trai sub pragul securității sociale.

Luând în considerație proporția sărăciei care a cuprins mai bine de 2/3 din populație, atenția prioritară trebuie să fie acordată eradicării acestui flagel social. Combaterea sărăciei și protecția celor vulnerabili trebuie să devină preocuparea majoră a factorilor de decizie pe termen scurt. Politicile în acest domeniu ar putea să combine două elemente: măsuri active și pasive. În primul caz accentul se pune pe promovarea oportunităților economice pentru cei săraci prin crearea de locuri de muncă, diversificarea infrastructurii de servicii, ce ar extinde posibilitățile folosirii mai depline a unicului bun pe care-l posedă săracii din abundență - forța lor de muncă ieftină. În al doilea caz progrese semnificative pot fi obținute prin intermediul sistemului de protecție și asistență socială. Prestând servicii de bază (acces la învățământul elementar, asistență medicală primară, indemnizații și compensații nominative) se reușește de a atenua într-o măsură oarecare povara pe care-o poartă păturile vulnerabile. Pentru politicile pasive și în deosebi pentru ajutoarele materiale (în bani sau natură) important este de a le acorda în baza testului necesității, întărind gradul lor de adresabilitate.

Concomitent cu măsurile de eradicare a sărăciei este necesar de intensificat acțiunile de reformare a sferei sociale și, în primul rând, deblocarea reformei sistemului de pensionare, a asistenței medicale și învățământului. Eforturile trebuie centrate pe raționalizarea cheltuielilor sociale, întărirea capacităților administrative ale instituțiilor sociale și ajustarea portofoliului serviciilor sociale. Aceasta va permite de a micșora într-o măsură oarecare stresul social și de a restaura încrederea populației în reforme.

9. DEZVOLTAREA PIEȚII DE MUNCĂ: AJUSTARE PRIN PREȚURI SAU PRIN CANTITATE?

Moldova a cunoscut una din cele mai drastice scăderi de producție în fosta Uniune Sovietică. Produsul intern brut real a scăzut aproximativ cu 70% de la proclamarea independenței, conform estimărilor Fondului Monetar Internațional (IMF Staff Country Report, 99/110).

Scăderea producției, și ca urmare scăderea cererii la forța de muncă în condițiile noi de piață, trebuie să fie reflectată în reducerea gradului de ocupare a forței de muncă (ajustarea cantitativă) și/sau prin scăderea salariului (ajustarea prin prețuri). Aceste ajustări au fost deosebit de necesare ca rezultat al strategiei de ocupare excesivă a forței de muncă întreprinse anterior în condițiile regimului de planificare centralizată.

Există opinia că întreprinderile moldovenești nu au reușit să îndeplinească sarcina ajustării. În loc de efectuarea restructurării și reducerii costurilor, întreprinderile au urmărit strategia căutării ajutorului la stat. Lucrarea dată confirmă că unele ajustări totuși au avut loc în aspectul muncii. Aceste ajustări s-au realizat sub forma șomajului ascuns și ocupării parțiale a forței de muncă, și restanțelor salariale.

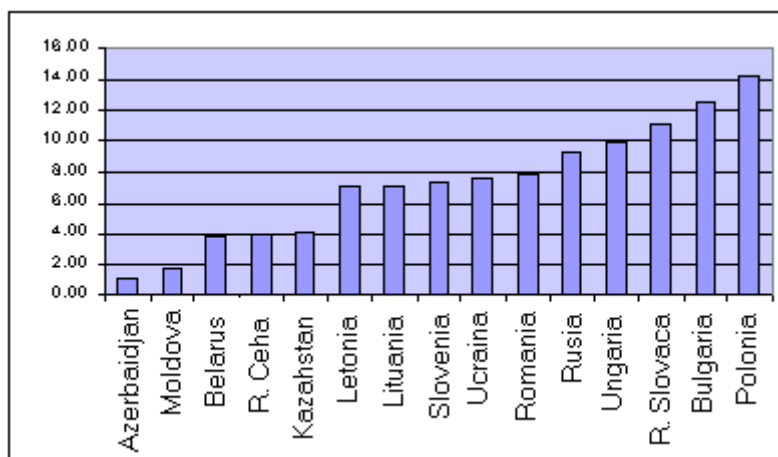
De fapt, sursa de date (numită în continuare “oficială”) subestimează semnificativ ajustările survenite. În documentul dat datele statistice oficiale sunt însoțite de rezultatele investigării bugetelor gospodăriilor casnice pentru a obține o estimare mai precisă a ocupării forței de muncă. Datele privind salariile au fost ajustate la datorii.

Ajustarea cantitativă

Nivelul efectiv al gradului de ocupare a forței de muncă

La prima vedere se pare că reducerea ocupării forței de muncă a fost nesemnificativă. Gradul ocupației forței de muncă a scăzut doar cu 10% comparativ cu 1991. Rata șomajului înregistrat în Moldova este de 2 % și este una din cele mai scăzute din FUS, țările Europei Centrale și de Est (Fig. 9.1). În același timp rata participării forței de muncă din Moldova, estimată la nivel de 79,8% este una din cele mai ridicate din acest grup de țări.

Fig. 9.1. Rata șomajului înregistrat în FUS și țările Europei Centrale și de Est (%), 1996.

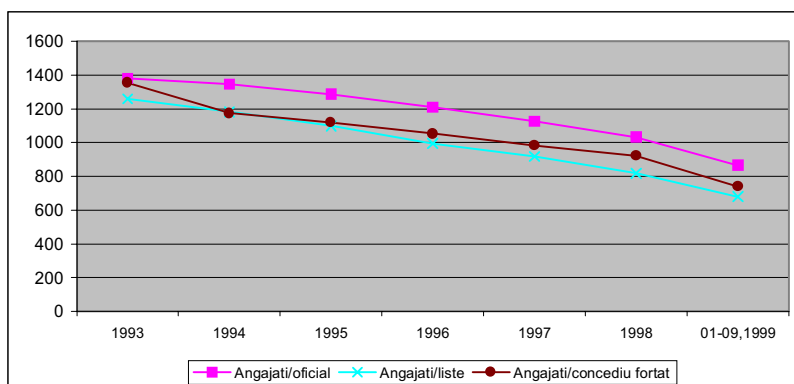
Sursă: International Financial Statistics Database.

Analiza mai profundă a datelor permite de a obține alte concluzii. Nivelul actual de participare și ocupare a forței de muncă este mult mai scăzut, iar rata șomajului deschis se exprimă prin numere din două cifre.

Numărul total de angajați în economie în 1998 a constituit 61% din populația adultă, conform datelor statistice oficiale. Datele din investigarea gospodăriilor țărănești demonstrează că numărul angajaților (cei care au avut locul de muncă în ultimele 7 zile) în anul 1998 a fost 48%. Prin urmare, ocupația efectivă a forței de muncă din populația adultă în anul 1998 a fost cu 13% (sau 347 mii persoane) mai mică, ducând la reducerea gradului de ocupare a forței de muncă cel puțin cu 29%, comparativ cu 1991.

Datele disponibile din surse oficiale referitor la gradul de ocupație a forței de muncă acoperă doar întreprinderile cu 20 sau mai mulți angajați. Astfel, aceasta nu reflectă situația ocupației forței de muncă pe întreaga economie, ci descrie superficial numărul celor efectiv angajați.

Fig. 9.2. Gradul oficial de ocupare a forței de muncă, Numărul lucrătorilor pentru calcularea salariului mediu și ajustat la concedii neplătite (mii persoane).

Sursă: Departamentul Analize Statistice și Sociologice, calcule proprii

Concediile neplătite (cu toate că sunt interzise prin lege) sunt foarte caracteristice pentru Moldova (Fig. 9.2). În pofida faptului că începând cu anul 1995 numărul concediilor neplătite are un trend descrescător, în 1998 acest număr a fost 11% față de gradul de ocupare a forței de muncă (la întreprinderi cu 20 sau mai mulți salariați) sau 120 mii angajați. Aceasta este caracteristic și pentru Rusia unde concediile neplătite au constituit 11,5% în 1998 (Denisova 1998). Lucrătorii preferă să rămână afiliați întreprinderii chiar dacă aceasta stopează toate operațiunile și ei nu primesc salarii. Aceasta se explică prin beneficiile pe care ei pot să le primească (chiria, asigurarea medicală, etc.). Patronii de asemenea favorizează ocupația forței de muncă excesivă pentru a evita costurile sociale asociate concedierii împreună cu costurile financiare de plată a indemnizațiilor de concediere plus datorii acumulate la salarii. Ocupația excesivă a forței de muncă de asemenea ajută patronilor în căutarea ajutorului din partea statului. Aceasta tradiție de fapt provine încă de la economia planificată. Astfel, cei aflați în concediu neplătit sunt efectiv șomeri.

Numărul lucrătorilor pentru calcularea salariului mediu este mai mic deoarece se includ concediile neplătite, de maternitate, de boală. Diferența dintre numărul lucrătorilor pentru calcularea salariului mediu și numărul lucrătorilor ajustat la concediile neplătite a crescut începând cu 1996 (Fig. 9.2). Luând în considerație faptul că numărul concediilor de maternitate și de boală este relativ stabil și mic putem spune că numărul lucrătorilor pentru calcularea salariilor este o reflectare mai exactă a numărului efectiv de concedii neplătite.

În general, gradul de ocupare a forței de muncă are un trend negativ. Din anul 1993 numărul lucrătorilor pentru calcularea salariului mediu a scăzut cu 46%. Aceasta, totuși, reflectă nu numai fenomenul de ajustare, adică reducerea numărului salariaților ca răspuns la

perturbările externe negative, dar și procesul de restructurare în economie. Numărul angajaților la întreprinderi mari și medii a scăzut datorită creșterii relative a numărului de întreprinderi mici. Din anul 1996 numărul gospodăriilor țărănești care reprezintă majoritatea întreprinderilor mici a marcat o creștere de patru ori în cadrul programului Pământ. În anul 1999 numai 5062 de întreprinderi au fost cuprinse de datele oficiale în comparație cu 7474 la sfârșitul anului 1993. Astfel, aproximativ o treime a scăderii gradului de ocupație a forței de muncă poate fi atribuită reducerii întreprinderilor cuprinse de datele oficiale, în timp ce două treimi, sau 30% reflectă procesele de ajustare.

Care este nivelul șomajului în Moldova?

Datele oficiale și cele din investigația gospodăriilor casnice oferă estimările similare referitor la șomajul înregistrat, aproximativ 1% din populația adultă în anul 1998. Cifra atât de mică se explică prin costurile mai mari pentru înregistrarea șomerilor față de beneficiul adus de aceștia. Compensațiile de șomaj sunt mici, greu de obținut și plătite cu întârziere. Ca rezultat numai unul din cei patru șomeri oficial înregistrați primește compensație care în mediu a fost egală cu 80 lei în 1998 (sau 15 dolari). Adăugarea lucrătorilor în concedii neplătite, sau 112 mii în mediu în 1998 majorează șomajul în baza datelor oficiale până la 6% din populația adultă, iar rata șomajului până la 9%.

Rezultatele investigațiilor gospodăriilor casnice sunt mai reprezentative în reflectarea șomajului efectiv. În 1998 280 mii de muncitori au declarat că n-au avut loc de muncă în ultimele 7 zile. Ceea ce este aproape de două ori mai mult decât numărul șomerilor înregistrați oficial și numărul lucrătorilor aflați în concediu fără plată. Adăugarea a trei categorii de muncitori (cei în concediu, cei care caută de lucru și întreprinderile care nu funcționează, Tabelul 9.1) majorează șomajul până la 10,5% din populația adultă, și rata șomajului până la 17,9%

Tabelul 9.1. Șomajul printre populația adultă.

	%, Anual, 1998			%, tr.1, 1999			%, tr.2, 1999		
	<i>Urban</i>	<i>rural</i>	<i>total</i>	<i>urban</i>	<i>rural</i>	<i>total</i>	<i>urban</i>	<i>rural</i>	<i>total</i>
În concediu	3.3	3.9	3.7	2.4	4.3	3.5	2.4	2.8	2.6
Întreprinderea nu funcționează	1.8	3.3	2.8	2.3	7.1	5.2	1.2	1.6	1.4
Caută de lucru	7.9	1.4	4	7.3	1.4	3.7	5.8	1	2.8
Total	13.0	8.6	10.5	12	12.8	12.4	9.4	5.4	6.8

Sursă: Analiza bugetelor gospodăriilor casnice

Ultima estimare pare a fi exagerată deoarece sunt incluși șomerii care nu caută de lucru. Totodată, calcularea ratei șomajului convențional (unde șomajul este definit ca 0 ore lucrate, dorința de a lucra și căutarea locului de muncă) dă rezultate eronate, fiindcă numărul celor considerați ca șomeri care au confirmat acest lucru este foarte mic. Acest fenomen se explică de către Lindauer, 1998 ca fiind cauzat probabil de faptul că termenul “cel care caută de lucru” rămâne a fi rău definit în societățile care sunt deprinse cu asigurarea locurilor de muncă de către stat. Datele privind șomerii din localitățile urbane și rurale, care își caută de lucru, pot sugera alte explicații. Șomerii nu declară că ei caută de lucru pur și simplu din cauza lipsei **posibilităților de muncă la momentul** dat, cazul localităților rurale. De fapt, în anul 1998 7,9% din populația urbană adultă căutau loc de muncă, pe când la populația rurală aceasta cifră constituia 1,4%. Astfel, considerăm că datele privind populația urbană pot servi ca o aproximare bună pentru estimarea ratei șomajului convențional. Reieșind din aceste considerente, șomajul constituie 7,9% din populația adultă. Rata șomajului este egală cu 14,1%.

Rata șomajului deschis de 14,1% este comparabilă cu estimările șomajului ajustat la **sezonabilitate** de Lindauer, 1998. Conform criteriului regional, (Tabelul 9.2) rata șomajului deschis în Moldova este una din cele mai ridicate în Europa Centrală și de Est. Rata șomajului deschis evoluează în pas cu ritmul și caracterul experienței de tranziție a Moldovei.

Tabelul 9.2. Rata șomajului deschis, Europa Centrală și de Est, 1995.

Țara	Rata șomajului deschis, %
BULGARIA ^a	20.0
MOLDOVA ^b	14.1
POLONIA	14.0
SLOVACIA ^a	13.4
UNGARIA	9.4
SLOVENIA ^c	9.4
ROMANIA	8.0
CEHIA	3.5

a. 1994

b. Ajustat la sezonabilitate.

c. 1993

Sursă: Moldova – calculele autorului. Alte țări – Lindauer (1998), Allison și Ringfold (1996).

Conform datelor anuale șomajul este mai înalt în sectorul urban, și constituie 13% din populație adultă, pe când în sectorul rural – 8,6%. Această afirmație poate fi într-o oarecare măsură eronată, deoarece datele anuale privind sectorul rural nu reflectă nivelurile extreme de șomaj cauzate de factorii sezonieri. În primul trimestru (când activitatea în agricultură are cel mai scăzut nivel) al anului 1999 șomajul rural a atins nivelul de 12,8%, în timp ce în al doilea trimestru a fost de 5,4% (Tabelul 9.1). De fapt, șomerii din sectorul agricol au declarat în primul trimestru că în majoritatea cazurilor întreprinderile lor nu funcționau sau că ei au fost trimiși în concedii.

Folosirea incompletă a forței de muncă

La rând cu șomajul deschis, folosirea incompletă a forței de muncă este un alt indicator al utilizării forței de muncă. Orele lucrate sunt de obicei utilizate pentru a măsura nivelul ocupației parțiale. Conform investigării bugetelor gospodăriilor casnice în 1998 aproape 10% din salariați au lucrat mai puțin de 20 de ore pe săptămână și aproximativ 30% au lucrat de la 20-40 de ore (Tabelul 9.3). În mediu 40% de salariați lucrau în regim de săptămâna de lucru redusă. Nivel ridicat al ocupației parțiale în Moldova este cauzat în primul rând de situația din localitățile rurale unde 47,5% de lucrători au declarat că au lucrat mai puțin de 40 de ore pe săptămână, pe când în orașe acest nivel de asemenea este ridicat - 28%.

Tabelul 9.3. Ocuparea parțială a forței de muncă. Numărul de ore lucrate pe săptămâna, Total, Sectorul urban și rural, 1998.

	Total		Urban		Rural	
Nr.ore lucrate	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
< 20	609	8.7	140	5.0	469	11.2
20-29	932	13.2	232	8.1	700	16.7
30-39	1245	17.7	425	14.9	820	19.6
40-49	3176	45.1	1438	50.5	1738	41.5
>50	1077	15.3	612	21.5	465	11
Total	7039	100	2847	100	4192	100

Sursă: Bugetele gospodăriilor casnice.

Folosirea incompletă a forței de muncă este în mare măsură involuntară, mai ales în sectorul rural. Ocuparea parțială care este foarte răspândită împreună cu rata șomajului exprimată în numere de două cifre reflectă insuficiența locurilor de muncă în Moldova ca rezultat al performanțelor economice modeste.

Rata de participare

Reducerea gradului de ocupare a forței de muncă este cauzată sau de creșterea numărului de șomeri sau celor care sunt în afara câmpului de muncă. Pe lângă lucrătorii care aparțin ultimului grup conform vârstei, stării sănătății sau situației familiale, sunt și cei care au încetat

toate încercările de a găsi un loc de muncă. Nivelul relativ al forței de muncă (adică populația ocupată, ocupată parțial și șomeri) și alte categorii de populație de vârstă de muncă este măsurată prin rata de participare.

Rata de participare în Moldova este înaltă comparativ cu alte țări-membre ale Organizației de Dezvoltare și Cooperare Economică – 79,8%. Totodată, aceasta mai degrabă reflectă un număr relativ mic de populație ocupată în țară datorită vârstei de pensionare.

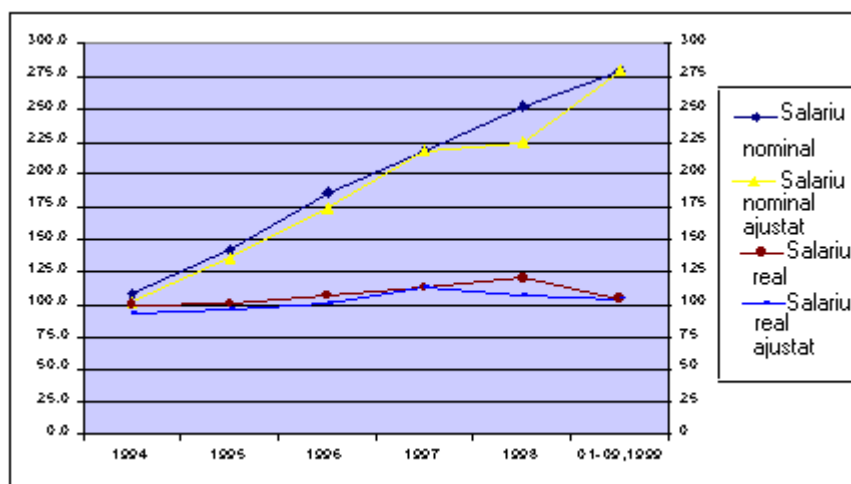
Indicele ratei de participare măsurat ca procent de la populația adultă este mai reprezentativ. Conform datelor oficiale, în 1998 36,5% din populația adultă a fost în afara câmpului de muncă, dar investigarea gospodăriilor casnice afirmă că acest nivel este și mai înalt – 44,1%. Explicația dominantă și pentru femei, și pentru bărbați a faptului că sunt în afara câmpului de muncă este vârsta.

Rata de participare efectivă în Moldova nu este înaltă datorită participării scăzute a lucrătorilor în vârstă. Aceasta este o povară pentru cei care sânt angajați.

Ajustarea prin prețuri

Din 1994 salariul nominal în Moldova a crescut de 2,5 ori. În termeni reali, totuși, se observă un trend crescător nesemnificativ până la 1998, care a fost afectat de inflație în 1999 (Fig. 9.3). Astfel, salariul real pentru 9 luni ale anului 1999 a fost numai cu 4% mai mare decât în anul 1994.

Fig. 9.3. Salarii medii: Nominal, Nominal Ajustat la Datorii, Real și Real Ajustat la Datorii, 1994-01.09.1999.

Evoluția salariilor ajustate la datorii este și mai drastică (Fig. 9.3). Efectul negativ al restanțelor salariale este evident. Cu toate că ele sunt interzise prin lege, statul și întreprinderile împrumută de la lucrătorii săi fără consimțământul lor direct. Aceasta duce direct spre înrăutățirea bunăstării populației, ceea ce intră în contradicție cu rolul reformelor de piață. Statistica oficială subestimează mărimea actuală a salariilor. Declararea incompletă este o trăsătură caracteristică din motivele taxării firmelor mici și ocupației sinistătoare cu un nivel de salarii înalt necuprinse de sondajele și investigațiile oficiale. În orice caz, nu este indicat că ajustarea salariilor a fost efectuată prin prețuri.

Concluzii

Moldova a încercat să efectueze ajustarea cantitativă sub forma concediilor neplătite, folosirii incomplete a forței de muncă însoțită de rata șomajului deschis exprimată în numere din două cifre. Gradul de ocupație a forței de muncă a scăzut cu 30% față de 1991. Rata șomajului deschis se estimează la nivel de 14%.

Cu toate că aceste ajustări pot fi considerate destul de modeste pe fundalul declinului de producție, ele totuși reflectă situația pe piața muncii a Moldovei. Folosirea incompletă a resurselor umane și insuficiența locurilor de muncă sunt caracteristice acestei țări.

Totodată datorită caracterului ascuns ajustările survenite nu îndeplinesc rolul său de scădere a pierderilor de producție. În loc de a reduce numărul locurilor de muncă la întreprinderile deficitare și de a elibera forța de muncă pentru piețele noi, se păstrează nivelul artificial al gradului de ocupare a forței de muncă. Din cauza lipsei constrângerilor bugetare dure, întreprinderile continuu să păstreze forța de muncă excesivă și să asigure beneficii sociale. Subsidiiile de stat duc spre pierderi în procesul de redistribuire și inflație ridicată. Prin urmare, închiderea și restructurarea firmelor nerentabile se încetinează.

Rata scăzută oficială a șomajului se reflectă în sistemul slab și inexistent de asigurare a șomerilor. Aceasta nu permite de a proteja părțile vulnerabile ale societății în perioada de ajustare. Ca rezultat, lucrătorii aflați în concediu fără plată care sunt efectiv șomeri prefer să rămână la întreprindere cu speranța de a primi anumite beneficii, pe când în realitate ei supraviețuiesc doar datorită loturilor de lângă casă și din comerțul din stradă.

Alți muncitori sunt nevoiți să accepte plata salariilor cu întârziere și ocupația parțială pentru a nu pierde locul de muncă. Lucrătorii în vârstă sunt scoși din câmpul muncii și devin o povară grea pentru cei angajați.

Tendențele negative observate pe piața muncii a Moldovei oglindesc ritmul lent al reformelor structurale și instituționale în țară. Este necesar de a favoriza crearea locurilor de muncă și a intensifica reformele structurale. Restructurarea de mai de parte a întreprinderilor de stat, dezvoltarea sectorul privat și a bazei legislative împreună cu stabilizarea macroeconomică vor duce în mod sigur la crearea locurilor de muncă și îmbunătățirea standardelor de viață.